

דעות

גיליון 38 | אב תשס"ח | אוגוסט 2008

בהוצאת נאמני תורה ועבודה ומרכז יעקב הרצוג

De'ot 38 | August 2008

Ne'emanai Torah Va'Avodah & The Yaacov Herzog Center

"מַה תִּשְׁתַּחֲוֶה נַפְשִׁי"

נעים להכיר עם דרור זנדמן
על טיפול נפשי ומיניות

טיפול נפשי בצעירים דתיים
אילת כהן וידר

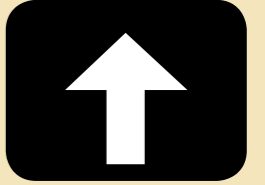
טיפול בנפגעי תקיפה מינית דתיים
מאיר ברנד

"אונס דינה" כסיפור עגנוני מודרני
יפה בניה

מרדכי רוטנברג על ספרו החדש
"על החיים והאלמות"

על גבולות השוויון במניין השוויוני
הדס פורת-רואש

חדשות התנועה

חברים יקרים,

בראשית דבריי ברצוני להודות לחברי שרגא בר און, ששימש יו"ר נאמני תורה ועבודה והביא להישגים רבים בהיקף הפעילות של התנועה, בביסוס הכלכלי ובהתוויית דרכה הרעיונית והערכית - וכל זאת עשה בשום שכל, בתבונה וברגישות רבה. כולי תקווה שאדע לשמור על הפיקדון שנתן בידי, ואמשיך להציע את התנועה בכיוון של גדילה וצמיחה כפי שצעדה עד היום. כמו כן, ברצוני להודות למנכ"ל התנועה, שמואל שטח, שעושה לילות כימים לשם הצלחתה ושגשוגה של התנועה. מאז הצטרפותו של שמואל לשורותינו ניכרות תנופת פעילות אדירה ותהודה ציבורית חסרת תקדים, והחלו להירקם כמה פרויקטים משמעותיים בתחומי החינוך והתקשורת שעתידיים לחולל מהפכה אמיתית. ואחרונים חביבים, ברצוני להודות לצוות עובדי התנועה: לוורד מושקוביץ, לבני דורון, לקרן קלסטר ולאבישי בר-אשר - בלעדיהם דבר לא היה מגיע לכלל מעשה.

ובכן, נביא עתה את עיקרי הפעילויות הרבות שהתנועה מקדמת בחודשים האחרונים:

חינוך

חיזוק הממ"ד

ראש וראשון הוא המאבק הציבורי והמשפטי בתחום חיזוק החינוך הממלכתי-דתי. לצערנו, בחברה הדתית הולכת וגוברת ההדרה של ילדים מבתי הספר

תנועת נאמני תורה ועבודה מברכת את יונתן בן הראש עם כניסתו לתפקיד יו"ר התנועה

שירותי הדת

גיור

כידוע, התנועה ארגנה עצרת המונית במחאה על ביטול הגיורים של הרב חיים דרוקמן. לעצרת זו הגיעו רבבות אנשים וקראו לביטול פסק הדין לאלתר וליצירת מערכת רבנות ובתי דין שבראש מעייניה המצוות "ואהבת את הגר" ו"גר לא תונו". התנועה הצטרפה לארגונים נוספים בעתירה לבג"ץ נגד פסיקתו של הרב שרמן, ונקווה כי המאבק המשפטי הזה יישא פרי.

יום העגונה

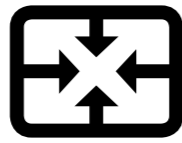
בהזדמנות זו יש להודות לחברת הנהלה ענת סילברסטון, שמייצגת את התנועה בקואליציית "עיקר" ומשתתפת בעשייה רבה ומגוונת לקידום פתרונות לבעיית מסורבות הגט והעגונות. אחד האירועים המרכזיים שענת הייתה שותפה להם הוא ארגון "יום העגונה", שהביא למודעות רבה בקרב הציבור לבעיית סרבנות הגט במדינת ישראל.

בתי דין ציוניים-ממלכתיים

לסיום נציין כי אנו פועלים במרץ רב להקמת מערך בתי דין עצמאיים, ותקוותנו כי אלה יהפכו לבתי הדין ה"ממלכתיים", יוכרו על ידי השדרה המרכזית של הציבוריות הישראלית ויחליפו את בתי הדין הקיימים כיום, שהקו החרדי-ליטאי שולט בהם והם בבחינת "גולם שקם על יצרו". כולי תקווה כי בתוך חודשים מספר נזכה בתי הדין, ונראה כי לראשונה נעשה דיון מעמיק בסוגיות הקשורות ליחסינו עם תפיסת העולם החרדית.

ברכת חברים לתורה ולעבודה,

יונתן בן הראש

דבר העורך

"דָאָגָה בְּלֵב אִישׁ יִשְׁחָנָה (וְדָבָר טוֹב יִשְׁמָחָנָה) (משלי יב, כה)
רַבִּי אָמִי וְרַבִּי אֲסִי,
חַד אָמַר: יִשְׁחָנָה מִדַּעְתּוֹ.
וְחַד אָמַר: יִשְׁחָנָה לְאַחֲרָיִם.
[בבלי יומא עה, ע"א]

תגובתן של הבריות ברגעי משבר ומצוקות נפש, של היחיד ושל הכלל כאחד, נעה על הציר שבין שיחה להשחה (=השפלה, הדחקה). החיים הדתיים במציאות מודרנית מזינים במידה רבה את מצוקות היחיד והכלל, ומשליכים אותן אל הברירה בין ייעוץ או טיפול נפשי שמציעות הפסיכולוגיה הקלינית ושיטות טיפול אחרות, ובין העדפת ההתכנסות, הדחייה או ההדחקה.

החלק הראשון ב**דעות 38** עוסק בזוויות שונות במפגשם של יהודים דתיים עם הטיפול הפסיכולוגי. הפסיכולוג **מאיר ברנד** מתאר את עולמם הפנימי הדתי של נפגעות ונפגעי תקיפה מינית שחיים בקהילה דתית; הפסיכולוגית **אילת וידר כהן** כותבת על מקומה של הפסיכותרפיה בעיצוב זהותם הדתית של מטופלים דתיים צעירים; **יקיר אנגלנדר** משוחח עם הפסיכולוג **דרור זנדמן** על 'טיפול המרה' להומוסקסואליים דתיים ועל מיניות, בתפר שבין ערכים יהודיים לפסיכואנליזה; ופרופ' **מרדכי רוטנברג** משוחח על הזיקה בין אמונה דתית ובין הנכונות להקרבה, בעקבות ספרו החדש "על החיים והאלמוות", העוסק בתופעת 'פולחן המוות'.

עוד בגיליון: **הדס פורת-רואש** בוחנת את מידת השוויוניות ב'מניינים השוויוניים' ומשרטטת את דיוקנו של 'המניין המכבד'; **יוסקה אחיטוב** כותב על פירוש חדש למסכת שביעית ועל דרכים מתחדשות ללימוד מצוות השמיטה; **ויפה בניה** קוראת קריאה משווה בסיפור אונס דינה המקראי ובסיפור "הרופא וגרושתו" לשי"ע עגנון.

בברכה,

אבישי בר-אשר

תוכן העניינים

מאמרים וכתבות

- 4 "אונס רחמנא פטריה?" – על נפגעי תקיפה מינית מאיר ברנד
- 8 "בואי ואראה לך מקום שבו עוד אפשר לנשום" אילת וידר כהן
- 20 על החיים והאלמוות - שיחה עם פרופ' מרדכי רוטנברג
- 25 המניין המכבד הדס פורת-רואש
- 30 אופקים חדשים במשנת שביעית יוסקה אחיטוב
- 34 מעוות (לא) יוכל לתקון? יפה בניה

מדורים

- 13 נעים להכיר: לא העזת לשאול שיחה עם דרור זנדמן יקיר אנגלנדר
- 38 מכתבים למערכת
- 40 סאטירה אחרא

יוצא לאור בהוצאת נאמני תורה ועבודה ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות

עורך: אבישי בר-אשר

מערכת: יקיר אנגלנדר, יאיר פרץ, יונתן בן הראש,

שרגא בראון, נח חיות, משה מאיר, חנן מזא"ה, יעל רוזנמן

עריכת תמונות ועיצוב גרפי: דנה שחם

עריכה לשונית: מילי נאור

כתובת המערכת: דובנוב 7, תל אביב 64732

טלפון: 03-6072739 deot.ta@gmail.com

שער: מבפנים 2007. (אקריליק על בד), ליאורה אבידן

תגובות ותקבלנה בברכה

"אונס רחמנא פטריה"?

על עולמם הפנימי הדתי של נפגעות ונפגעי תקיפה מינית

מאיר ברנד

כמו מאות פונים אחרים, חש כי אדם דתי יבין טוב יותר את עולמם ואת השפעותיה של הפגיעה המינית שחוו. בהמשך הסביר יובל כיצד הוא עובר עבירות במזיד, חוטא להכעיס במובן המילולי ביותר שיכול להיות לצירוף מלים הזה - הרצון להכעיס, לעורר זעם ובעקבותיו תגובה מצדו של ריבונו של עולם, שלה הוא מחכה זמן רב כל כך.

התרגלנו כבר לניסיונות מכיוונם של תוקפים להסיט את תשומת הלב הציבורית מהתנהגותם הנפשעת להרגלי חייהם של הנפגעים והנפגעות, וכך לטעון כאילו יש בהם מידה של אחריות למעשה

השיח המערבי, והשיח הישראלי בתוכו, מכיר כיום במקומה של פגיעה מינית בתור תופעה חברתית המייצרת, מבטאת ומשמרת יחסי כוח ושררה. במחקרים אפידמיולוגיים מהשנים האחרונות חוזרים הנתונים הקשים: אחת מכל שלוש נשים ואחד מכל שישה גברים מדווחים על אירוע

יובל! יושב מולי. עברה חצי שעה מתחילת פגישתנו הראשונה, וזו הפעם הראשונה שהוא מעז לספר למישהו על הפצע הצורב בתוכו זה שנים רבות. הוא חזר בזמן ונמצא כעת הרחק מכאן, כ-15 שנה לאחור בעבר, באותו לילה שרב בישיבה שלמד בה הזמין אותו ללמוד בביתו ושם אנס אותו. מטבע הדברים, במסגרת זו לא אכנס לפרטי סיפורו של יובל. אני מספר כאן על יובל לא כדי להביא את סיפור הפגיעה בו, אלא בגלל מה שסיפר לי בשיחה בינינו קודם לסיפור הפגיעה. הדבר הראשון כמעט שסיפר עליו הוא חוויה טרייה, התרחשות מהדרך לפגישה אתי, כשעבר ליד מסעדה לא כשרה מפורסמת. הוא סיפר על הרצון העז להיכנס ולטעום מהמזון הלא כשר, שתקף אותו. הוא הדגיש שהיה מזמין מנה שאינו רוצה בה - לא בשביל ליהנות מהאוכל; הוא רק היה טועם כזית ומשאיר את השאר, אלא: "רק בשביל לראות אם הוא יעשה לי משהו". יובל הוא אחד מני רבים - נפגעות, ובעיקר נפגעי תקיפה מינית שבחרו לחלוק את סיפורי הפגיעה שחוו ואת השלכותיה דווקא עם מטפל דתי, או עם מתנדב בקו הסיוע הדתי לגברים ולנערים נפגעי תקיפה. חשוב להדגיש כי הפנייה לאדם דתי מעוררת גם מידה לא מבוטלת של חרדה, בעיקר מפני האפשרות לפגוש דמות מוכרת. ובכל זאת, אותה אנקדוטה קטנה בדרך לפגישה מבהירה היטב מדוע יובל,

מאיר ברנד הוא פסיכולוג קליני; מרכז הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית; מיטל - מרכז ישראלי לטיפול בילדים נפגעי תקיפה מינית.

ומבקש להודות על הזכות שהייתה לי ועל שלמדתי. שלי, שלכם הוא.

את הדתיות מקובל לראות כתופעה העומדת על שתי רגליים: מחד גיסא הצד המשפטי-הנורמטיבי ביהדות - ההלכה, ומאידך גיסא האמונה הדתית. הניסיון הקליני מלמד כי תופעות שונות השכיחות בעקבות פגיעה מינית, מכרסמות ומערערות את שתי הרגליים האלה. אבקש לפתוח בדוגמה הממחישה, סביב השאלה ההלכתית, את מרכזיותה של התפיסה הדתית באופן שבו נפגעות ונפגעים דתיים חווים חוויות אוניברסאליות בעקבות פגיעה. הדוגמה, בשינויים מתבקשים, מבוססת על שיחה שהתקיימה בקו הסיוע לגברים ולנערים נפגעי תקיפה מינית. לאחר דקות ארוכות שבהן סיפר הפונה על פגיעה מינית מתמשכת שהיה נתון לה בגיל ההתבגרות ונמשכה תחת איומים, הוא שיתף אותי בפרט נוסף שמייסר אותו מאז: "אתה יודע מה זה 'אין קישוי אלא לדעת'?", שאל כך, בשפתו הישיבתית, הוא הסביר כי במהלך הפגיעה הוא חווה התעוררות מינית גופנית. התבלבלתי. אף שבנסיבות אחרות הייתי מזהה בנקל את קביעתו של רבא בבבלי³, ההקשר של התנדבות בקו הסיוע הקשה עליי אפילו להבין את דבריו. הפונה לא ידע כי גברים רבים, בלי קשר לנטייתם המינית, חווים חוויה דומה, מסיבות אנטומיות טהורות. להתעוררות המינית שנפגעות ונפגעים עשויים לחוות במהלך תקיפה מינית, אין כל קשר לרצון, לבחירה או להסכמה, כפי שסיגוריהם של עבריני מין מנסים לטעון פעמים רבות. אולם הצעיר ששוחח אתי היה עסוק בשאלה אחרת לכאורה. אחרי רגע, כשחזרתי לעצמי ואמרתי כי אני מכיר את המימרא, נכנסו למה שיכול היה להשמע כמו דיון פסידו-ישיבתי, שבו הוא אחז בטענתו כי "אין קישוי אלא לדעת", ואילו אני נקטתי "אונס רחמנא פטריה". אולם את משמעותם האמיתית של הדברים הבנתי רק כשהדיון שקע, ושמעתי את קולו של הצעיר בצדו השני של הקו נעשה מהוסס כששאל: "אז אתה לא חושב שעברתי על איסור?".

ברור כי הדובר לא התבלבל. הוא ידע שפנה לקו חירום במרכז סיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, ולא לסמכות רבנית

כלשהי. ייתכן כי ברמת השפה והניסוח הוא המשיך מהמקום שעצרנו בו, אולם עדיין מובן כי הוא לא ביקש ממני תשובה או פסק הלכה. להבנתי, השאלה שניקרת בו דרך הפרספקטיבה ההלכתית היא שאלה שמתעוררת כמעט אצל כל נפגעת ונפגע - שאלת האשמה. כמעט בכל פרשיית פגיעה מינית העולה בפרהסיה הציבורית-התקשורתית, התרגלנו כבר לניסיונות מכיוונם של התוקפים להסיט את תשומת הלב הציבורית מהתנהגותם הנפשעת להרגלי חייהם של הנפגעות והנפגעים, וכך לטעון כאילו יש בהם מידה של אחריות למעשה (כמו מסע ההכפשות כלפי "א' ממשרד התיירות"). אולם האכזריות הגלומה במהלך השיח הזה עולה בהרבה על עצם ההכפשה וההאשמה של מי שנפגע בפשע; הקושי הגדול שההאשמות האלו מעוררות נובע מכך שהן נופלות על מצע טעון של רגשות אשם המייסרים את הנפגעות והנפגעים לעתים כה שכיחות. מידת האי-רציונליות של תפיסת האשמה אינה משנה. כך לדוגמה ניסה גבר מבוגר ואינטליגנט לשכנע אותי באשמתו בכך שלא התנגד לחייל שתקף אותו כשהיה כבן תשע. על תפקידה של האשמת הנפגע בתור

משיבת הסדר, הן עבור הנפגע עצמו והן עבור החברה כולה, בעולם הכאוטי שאחרי הפגיעה, נכתב כבר רבות⁴. באותה שיחה היא הוצגה בניסוחה הדתי. כדי לענות לשאלה זו אין צורך בפוסק או בגדול תורה, יש צורך רק ברגישות אנושית ובעמדה ברורה בנוגע להגדרת פגיעה.

הגוון הדתי שצובע את האשמה נגזר כמעט תמיד מהטאבו הדתי הכולל אשר לקיום כל מגע מיני שלא בתנאים של היתר, בין גבר לאשה, בתוך מסגרת נישואים. כמעט אין צורך, אך אי אפשר שלא לומר כי נפגעות ונפגעי תקיפה מינית אינם מוגדרים חוטאים בשום אופן⁵. עם זאת, שכיח כל כך למצוא את חוויית האשמה עטופה בתכנים דתיים, וכך מוחרפת כמובן במקרים של גילוי עריות ואצל גברים שבהם פגעו גברים, בשל הטאבו הקשה כל כך על הומוסקסואליות. אולם חשוב לציין כי אשמה אינה מתעוררת רק בעקבות מעשה הפגיעה. הניסיון מלמד כי לעתים תכופות כמה תופעות הנחשבות סימפטומים מוכרים בעקבות פגיעה מינית, מקבלות אצל נפגעות ונפגעים דתיים משמעות של חטא. הספרות המקצועית מכירה זה זמן רב בקשר שבין פגיעה מינית,

ובייחוד פגיעה מינית בגברים, ובין בלבול בזהות ובנטייה המינית.⁶ המטען הערכי והאשמה המוסרית שתכנים מיניים כאלה טעונים בהם, מביאים לכך שפעמים רבות הסימפטומים המייסרים האלה נחווים גם כחטא ומעוררים אשמה נוספת. נוסף לכך, שכחותם של "סימפטומים פולשניים" כמו סיוטי לילה, "פלאש-בקים", זיכרונות טורדניים וכדומה במצבים פוסט-טראומטיים, מוכרת וידועה. במקרים רבים גם חוויות כאלה, בעקבות פגיעה מינית, מתוארות על ידי אנשים דתיים כ"מחשבות

וחנון, אך אפיים רוב חסד"? גם צורתה המורכבת יותר של שאלת הגמול - צדיק ורע לו, רשע וטוב לו - מתעוררת בצורה קשה במצבים כאלה, משום שכמעט תמיד הפוגע משתייך לסטטוס חברתי, וכך פעמים רבות גם לסטטוס דתי גבוה יותר, לפחות מבחינה חברתית. סיפורו של יובל, בראשית הדברים, הוא דוגמה מובהקת לניסיונות השונים להשיב את האמונה הזו. יובל רוצה לעורר את האל. הוא מוכן להיפגע כדי להחיות כך מחדש את האמונה בהשגחה הפרטית, וכך מעורר שוב ושוב

הניסיון מלמד כי לעתים תכופות כמה תופעות הנחשבות סימפטומים מוכרים בעקבות פגיעה מינית, מקבלות אצל נפגעות ונפגעים דתיים משמעות של חטא

ציור: פול סזאן

אסורות". בהקשר זה, מזעזעת המשמעות הקונקרטיה שמקבלת לעתים קרובות תחושת הטומאה המתוארת פעמים רבות אצל נפגעות ונפגעים דתיים בעקבות פגיעה מינית.

ההתקפה על 'הרגל השנייה' שהבניין הדתי נשען עליה - האמונה הדתית, מובנת באופן אינטואיטיבי כמעט. שאלת הרע והאל היא שאלה מרכזית בחשיבה הדתית. כיצד יכולים אלה שחוו את הרע בגופם להמשיך להחזיק בתוכם את האמונה ב"אל רחום

תולים את העוול שנעשה להם בעבירות או עבירות לכאורה שעברו, בניסיון לשמר את האמונה ואת הצדק האלוהי.

* * *

תיארנו קודם את התופעה הדתית כמורכבת משני מרכיבים, הנורמטיבי-הלכתי והאמוני - חלוקה מפרספקטיבה תאולוגית. אבקש כעת להתייחס לאחת הצורות לבחון דתיות מפרספקטיבה פסיכולוגית - הגישה הרואה בדת מרכיב בזהות. גיבוש הזהות נחשב הישג התפתחותי שאליו מוביל תהליך ההתבגרות. במהלכו המתבגר מתנסה במאפיינים שונים של זהות בוגרת, ואת חלקם הוא מאמץ כאבני בניין שמהן ירכיב את זהותו.⁷ מחקר שבדק את מקומם של מרכיבים שונים בזהותן של צעירות מצא כי הן דירגו את זהותן הדתית כמרכיב המשמעותי ביותר עבורן.⁸ הערעור החרדי שחווים נפגעות ונפגעי תקיפה מינית בשני עמודי היסוד של הבניין הדתי בחייהם, אינו אפוא שבר פילוסופי-תאולוגי; המשמעות היא פגיעה במרכיב מרכזי של העצמי, מבנה שמבחינה פסיכולוגית מהווה מה שברמה הפיזית מהווה הגוף.

אולם אבני הבניין המרכיבות את הזהות אינן רק אמונותיו והליכותיו של האדם. בתהליך רכישת הזהות בוחן האדם הצעיר, לצד התנסויותיו וחוויותיו שלו, גם את השתקפותו בעיני הסובבים אותו. הדרך שהסביבה תופסת בה את המתבגר, את התפקידים הבוגרים - הזהויות שהוא בוחן - היא אמצעי משמעותי נוסף בתהליך האנושי המרכזי של גיבוש זהות. כידוע, פגיעה מינית מתרחשת כמעט תמיד בין שני אנשים, ולעתים יותר, שביניהם קשר משמעותי קודם לפגיעה,⁹ קשר המתאפיין ביחסים הייררכיים. אצל נפגעות ונפגעים דתיים ההייררכיה קשורה על פי רוב גם ל'הייררכיה' דתית. מובן מדוע ההייררכיה כזו נתפסת כהייררכיה דתית כאשר הפוגע הוא דמות 'תורנית', כמו רב, איש חינוך, או אפילו תלמיד בוגר יותר בישיבה, אולם חשוב לזכור כי מבחינת הסוציאליזציה וההתפתחות, גם בני משפחה בוגרים (קבוצת הפוגעים השכיחה ביותר) משמשים מודלים לרכישת מערכת הנורמות והערכים הדתיים, ובהקשר לדיון הזה, מודלים לזהות¹⁰

- כפי שאמר לי פעם צעיר דתי: "איך בדיוק הייתי אמור להתייחס לבית הכנסת שבו אבא שלי [שהתעלל בו פיזית ומינית לאורך זמן] 'עולה שלישי וששי'?". התייחסותו של אותו צעיר לבית הכנסת מעלה היבט נוסף של גיבוש הזהות הדתית: הקשר בין זהות להקשר במציאות, ובייחוד - למקום. הזכרנו את יובל, שנאנס על ידי ר"מ בישיבה שלמד בה. פגיעות מיניות מתרחשות בכל מקום, וכך אנשים דתיים פוגעים ונפגעים גם ב'מרחב דתי', כמו הישיבה שבה נאנס יובל. כיצד יתייחס יובל אחרי הפגיעה לישיבה שבה הוא אמור להתחנך, ויעצב את דמותו כצעיר דתי? פגיעות מתרחשות בישיבות ובייחוד בפנימיות, בבתי כנסת וכמובן במקוואות, בהיותם סביבתם המשותפת של הפוגעים והנפגעים. אולם מה יכולה להיות משמעותו של קודש עבור אלו שנפגעו ב"מקומות קדושים"?

עוד משתנה משמעותי בעיצוב הזהות דרך עיני האחרים, הרלבנטי בעיקר לנערים ומתבגרים שנפגעו, קשור למשימות ההתפתחותיות הייחודיות. בחברה החרדית, וגם בחלקים מסוימים של החברה הדתית, זהות דתית של גברים, ובייחוד של גברים צעירים, אינה יכולה להתקיים בצורה תקינה ללא עמידה בסטנדרטים הלימודיים התובעניים של המסגרת הישיבתית. אחד הסימנים המובהקים ביותר של מצבי חרדה ומצבים פוסט-טראומטיים הוא פגיעה ביכולות הלימודיות. בחלק הולך ומתרחב של המגזרים הדתיים השונים פגיעה כזו אינה מותרת כמעט כל אפשרות להישארות בתוך מסלול ההתפתחות הנורמטיבי. אולם כאן ביצה ותרנגולת: בשל התפקיד המשמעותי של החברה בתהליך גיבוש הזהות, הנשירה החברתית היא גם קטליזטור של תהליך זה. כך נוצרת על פי רוב מערכת יחסים קונפליקטואליים ומורכבים ביותר, מאחר שההשתייכות הקהילתית והביתית היא גם זו שאיפשרה את הפגיעה שהתרחשה בתוכה, שהוציאה מתוכה (על פי רוב) את הפוגע ושאותו היא מקבלת, בזמן שהנפגע חווה את עצמו דחוי. מטופל, בן לאחת החסידויות המפוארות, סיפר לי על רגשות הזעם שמעורר בו הלבוש על פי הקוד של אותה חסידות, שעליו מקפידים בן המשפחה המבוגר והתלמידים הבוגרים בישיבה שבה למד, שפגעו בו. אותו מטופל

צעיר דתי אמר לי פעם: "איך בדיוק הייתי אמור להתייחס לבית הכנסת שבו אבא שלי נשהתעלל בו פיזית ומינית לאורך זמן עולה שלישי וששי"?

זנח את הלבוש החסידי, אך הוא מקפיד על פרט אחד, כמעט בלתי-נראה, שמאפשר לכל-יודע לזהות מיד כי מוצאו באותה חסידות... החיבור בין דת לטיפול פסיכותרפויטי הוא

נושא שנדון רבות. פרופסור משה הלוי-ספירו, במבוא למאמר שבו הוא מציג את מה שהוא מכנה "אנליזה של כהן אובססיבי-סכיזואידי",¹¹ דן בסוגיה זו בהקשר הדתי-יהודי: "...ערך החומר שבחרתי טמון בכך שזוהי ראייה לאפשרות לנהל עבודה פסיכואנליטית ממוצעת ומסורתית עם אישיות דתית 'לא מודרנית', ללא שינוי מיוחד בטכניקה וללא מניפולציות שטחיות על השקפת עולמו של המטופל או על תרבותו". מיד אחרי שאני מקבל את דבריו של ספירו, ברצוני להדגיש ולהביא כהסתייגות משפט שהוא מוסיף בהמשך דבריו: "אמונה דתית ושמירת מצוות אינם משנים הרבה את המשא ומתן הכולל [של העבודה הטיפולית], הם רק מוסיפים למורכבות ולעושר". אני מבקש להדגיש כי התוספת אינה רק של עושר; מורכבות היא גם משא, והצד הזה של המורכבות, שאותו ניסיתי להציג, האופן ההרסני שבו פוגשת הפגיעה המינית את הזהות הדתית, מוכרח להילקח בחשבון בעבודה הטיפולית עם נפגעות ונפגעי תקיפה מינית דתיים. brandhm@yahoo.com

קו סיוע לנפגעות תקיפה מינית: 1202
קו הסיוע להגברים ולנערים נפגעי תקיפה מינית: 1203
קו הסיוע הדתי להגברים ולנערים נפגעי תקיפה: 02-5328000

⁷ ראו למשל: א"ה אריקסון, **זהות: נעורים ומשבר**, ספריית פועלים, תל אביב 1968.
⁸ ז' גרוס, "היכן ממוקמת הזהות הנשית של בנות ציוניות-דתיות?", בתוך: מ' שילה (עורכת), **להיות אישה יהודייה**, קובץ שני, קולך - פורום נשים דתיות, אורים הוצאה לאור, ירושלים 2001.
⁹ על פי הנתונים של מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית, בקרוב ל-90 אחוז מהמקרים פגיעה מתרחשת בתוך קשר משמעותי. ראו: איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ולנפגעי תקיפה מינית בישראל, **דוח אלימות מינית בישראל 2004 - 2003**, 2005.
¹⁰ בשפה הפסיכואנליטית, הדמויות האלה מהוות ייצוגי סופר-אגו, שדרכם נרכשים נורמות, מצפון ומוסר וכדומה.
¹¹ מ"ה ספירו, "חלומות ותשוקה - פסיכואנליזה של כוהן אובססיבי-סכיזואידי", בתוך: ש' ארזי, מ' פכלר, וב' כהנא (עורכים), **החיים כמדרש - עיונים בפסיכולוגיה יהודית לכבוד פרופסור מרדכי רוטנברג**, ידיעות אחרונות - ספרי חמד, תל-אביב 2004, עמ' 76-102. ראו שם גם סקירת ספרות בנושא.

¹ שם בדוי. פרט לכל הפרטים המזהים, ששונו כמובן, כל התיאורים והתכנים משיוחות עם נפגעות ונפגעים שונו כך שהמשמעות הקלינית והדתית תישמר, ולא ייחשפו כל תוכן או תיאור מקוריים.
² לסקירה, להגדרות, להשפעות ולמחקר עדכני ראו למשל: Dube, S. R., Anda, R. F., Whitefield, C. L., Brown, D. W., Felitti, V. J., Dong, M., and Giles, W. H., (2005), Long-Term Consequences of Childhood Sexual Abuse by Gender of Victim. **American Journal of Preventive Medicine**, 28 (5): 430-438.
³ בבלי יבמות נג, ע"ב.
⁴ ראו למשל בספרה הקלאסי של ג'ודית לואיס הרמן "טראומה והחלמה" (עם עובד - ספריית אופקים 1994), ובייחוד בפרקים הראשון והשני.
⁵ אף שאישה נשואה שנאנסה נחשבת זונה לדיון איסורי חיתון לכהן - סוגיה שעוררה קשיים רבים לאורך הדורות, וראו ש"ע אבן-העזר, סימן ו'.
⁶ ראו למשל ר"ב גרטנר, "השלכות בינאישיות של פגיעה מינית בקרב גברים בוגרים שנוצלו מינית בילדותם", בתוך: צ' זליגמן וז' סולומון (עורכות), הסוד ושברו: **סוגיות בגילוי עריות**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2004.

"בואי ואראה לך מקום"

שבו עוד אפשר לנשום"

(נתן זך)

צעירים וצעירות במגזר הדתי-לאומי חווים פרדוקסים וקשיים רבים סביב הניסיון לשלב אורח חיים מסורתי עם אורח חיים מודרני. רבים מאלה שבים ועולים על כורסת המטפל. על מקומה של הפסיכותרפיה

בעיצוב הזהות הדתית

אילת וידר כהן

"...אמרתי: חבל, אי אפשר שום דבר אסור לי לצאת לשחק בכדור רק קר ורטוב ואסור ואסור" (מתוך "חתול תעלול", ד"ר סוס)

בין האסור למותר

החיים היהודיים-דתיים מעוגנים במערכת מפורטת מאוד של ציוויים ואיסורים; מערכת שמנחה את האדם מה לומר בפקחו את עיניו בבוקר ומה לומר בטרם יירדם בלילה, ובתווך - אינסוף מצוות, הנהגות ואיסורים. עולם המצוות מעגן את האדם ואת החברה בתוך סביבת קיום מסודרת ויציבה, ועם זאת פעמים רבות הוא נחוה כסוגר, מגביל וחונק. נערה דתייה שהגיעה אליי לטיפול התקשתה לדבר ולספר מה הביא אותה לטיפול ומה מציק לה. היא אהבה אמנות וציוור. הצעתיה לה לצייר את

אילת וידר כהן היא פסיכולוגית קלינית ביחידה לבריאות הנפש בקופת חולים מאוחדת בירושלים וחברה בסגל ההוראה של המרכז להכשרה במיומנויות גוף נפש, ישראל.

הטיפול היה המקום שאפשר לה לפרוק את הלחץ, לנשום ולהירגע, בגלל "עצם היכולת לומר את הדברים למישהו שלא קשור אליי בשום צורה, למישהו שאסור לו לספר לאף אחד בעולם מה שאמרתי, למישהו שלא ניצב לטובת ההורים שלי ולא לטובת החניכים שלי. כשדיברתי על הדברים המלחיצים בטיפול, כבר לא הייתי צריכה להקיא אותם."

הטיפול מספק מרחב שהוא גם מציאותי וגם לא מציאותי. בשפתו של הפסיכואנליטיקאי ד' ויניקוט האזור הזה נקרא "מרחב פוטנציאלי" - מרחב ביניים של התנסויות הנמצא בין הפנטזיה והמציאות; מרחב שהוא גם הפנטזיה וגם המציאות, גם מציאותי אך אינו המציאות כשלעצמה; מרחב זה הוא חלק ממני אך גם חלק מהמציאות הסובבת אותי; הוא גם שלי וגם נחלת הכלל; הוא מלא בדמיון ובמשאלות, ברצונות ובכוונות לממשן; בתוכו מתאפשרים יצירתיות וביטוי עצמי; בתוכו אנו מתפתחים כבני אדם. הטיפול פותח מרחב שבו אפשר לבדוק, לשאול, לחשוב ולחלוק. במרחב הפוטנציאלי ניתן לשחק ולהתנסות בלי להרוס באופן ממש.

"ואז משהו זז. טרח. נבהלנו כל כך" ("חתול תעלול")

בין הימים ההם לזמן הזה

בקרב מטופלים ומטופלות דתיים אני פוגשת לעתים קרובות חרדה גבוהה מפני שינוי וקושי רב לשאת עמימות. מול עולם פוסט-מודרני הנתון בתהליך של קריסת מבנים ואמיתות, החברה הדתית מנהלת את עצמה מתוך עמדה הגנתית וחרדתית. מול העמימות היא מציעה חד-משמעיות, ומול הכאוס - הגדרות וסדר. העמדה ההגנתית אינה מאפשרת להכיר בקיומו של הכאוס כחלק אינהרנטי של הקיום האנושי, אלא דוחקת אותו לקרן זווית או מ תחת לפני השטח או השטיח. כאשר הנער/ה או האישה/ה עומדים בפני שינוי או מעבר, חוסר הוודאות והעמימות טופחים על פניהם ומתעורר קושי להתמודד איתם. היטיבה לתאר זאת נערה חרדית שסבלה מתופעות חרדה לקראת סיום לימודיה התיכוניים בסמינר: "הפחד הגדול שלי הוא מלסיים את הלימודים ולהתחתן; איך אני אהיה פתאום עם גבר? אני לא מכירה אותו, הוא לא חברה שלי, הוא לא מהמשפחה שלי, מה לי ולו? אני מפתדת שאני אהיה שונה אחרי שאני אתארס". לשאלתי, "שונה במה?" היא ענתה: "אני לא יכולה לדעת 'שונה במה', כי אני אהיה משהו שאני לא עכשיו". המפגש עם האחר, הלא מוכר, והמעבר למצב אחר ולא מוכר מעוררים חרדה וקושי.

מול שאלות אמוניות שעולות פעמים רבות בגיל ההתבגרות פוגשים הצעירים התגייסות רבה לצורך מציאת מענה. מדריכים, מחנכים ורבנים מגויסים לתת תשובות. נער שהגיע לטיפול בשל מצוקה רגשית פרש בפניי תהליך שבו החלו להתעורר אצלו שאלות

בעבודתי הטיפולית

עם אנשים דתיים אני

פוגשת קושי עצום

לכעוס על ההורים.

הטיעון הראשון

שעולה הוא כמובן: "זה

אסור; כתוב בעשרת

הדיברות 'כבד את

אביך ואת אמך"

באמונה: "כל המדריכים בסניף דיברו איתי שעות אל תוך הלילה; אבל זה כל כך עייף אותי ולא ענה לי. אלה היו תשובות שהיו טובות להם אבל לא לי". לאחר שנה בטיפול הוא אמר: "כאן הדיבור תמיד מסתיים בזמן קבוע, וגם אם לא מצאתי תשובה, אני יודע שנמשיך. אין את הלחץ למצוא את התשובה מיד". הטיפול קובע מסגרת וסדר, ועם זאת הוא מאפשר לשאלות להישאר פתוחות. פעמים רבות עצם המוכנות להישאר עם השאלות ביחד היא גורם מרגיע שמאפשר לצמוח ולגדול מתוך השאלות, מתוך העמימות.

צעירים ומבוגרים במגזר הדתי-לאומי חווים פרדוקסים וקשיים רבים סביב הניסיון

לשלב אורח חיים מסורתי עם אורח חיים מודרני. בחלומות רבים שמטופלים מביאים מופיעים עימותים ושאלות בנוגע לצורך לשמור על המסורת מחד גיסא ולהשתלב בחיים מודרניים מאידך גיסא. מאירה, אישה בשנות ה-30 לחייה, מובילה שינויים רבים במשפחתה ובסביבתה המורחבת בנוגע למקומה בתור אישה. היא סיפרה על חלום שבו חבורת נערים ונערות עבריינים מתקיפים את בית המשפחה כשסבתה הזקנה נמצאת בבית. סבתה, שייצגה עבורה את שמירת ההלכה והמסורת באופן קפדני, כבר זקנה וחלשה מאוד. היא ובני משפחתה קוראים לצבא ולמטרה אך לא נענים, ואז היא יוצאת לדבר עם הנוער ואומרת להם: "תיזהרו, יש כאן אנשים זקנים". היא חווה את עצמה כנדרשת לתווך בין הנוער פרוק העול ובין סבתה המייצגת את דמות הזקן - שומר החוק והסדר אך כבר נטול חיים. היא סיפרה שהתעוררה עייפה מאוד ממאמץ, ואנו הבנו מכך כמה אנרגיה היא משקיעה בניסיון לשמור על סבתה בחיים, ועם זאת להיות בקשר עם בני הנוער ולנסות לווסת ולמתן את יצר החיים ואת התוקפנות שלהם; כמה מאמץ היא משקיעה בניסיון לשמר את המסורת העתיקה, ועם זאת לתת ביטוי למרכיבים החדשים והרעננים בחייה. מאירה שאלה ביאוש: "מה לעשות?". ויניקוט, בהתייחסו לפרדוקסים, מציע שלא לנסות לפתור אותם, אלא להתבונן בהם. הזמנתי אותה להמשיך להתבונן בפרדוקס הזה. לאחר חלומות נוספים באותה רוח היא סיפרה כי חלמה שהיא מטיילת עם סבתה בצפון. הן יושבות ליד נחל דן, שזורם בשצף. שתיהן טובלות רגליים במים, מרטיבות את הידיים ושוטפות את הפנים. "ליד הנחל אני מרגישה רעננה ומלאת כוח", אמרה.

מתוך ההתבוננות והיכולת להיות עם הפרדוקס גילתה מאירה את היכולת שלה להפוך את הדן, את הדיו, החוק והסדר, לנהר זורם, למקור מים חיים. באופן הדרגתי היא החלה להתפלל וללמוד תנ"ך וגמרא והרגישה שהעולם הדתי שלה לא מבוסס רק על הלכות כבעבר, אלא על עושר ועומק חדשים.

מסוכן, רק רגע, עוד מעט, אי אפשר. לפי פרויד וממשיכי דרכו, במהלך ההתפתחות אמורות להתרחש הפנמה של הדמויות ההוריות, הזדהות עמם והפנמה של מערכת הערכים והאיסורים שהם מנחילים. כך נוצר הסופר-אגו - המצפון, המצפן המוסרי. החינוך הדתי מייחס משקל עצום לסופר-אגו, ופעמים רבות הוא קיים בו באופן נוקשה, מחמיר ומעניש.

הסופר-אגו בנוי מתכנים לא מודעים ברובם. העבודה הטיפולית מאפשרת חשיפה של התוכן הלא-מודע והפיכתו למודע. בכך

נורמלית גם כשבפנים רוחשים קשיים. המשפחה מאוימת מאובדן מקומה המרכזי והחיובי בקהילה, ובשל כך מתאמצת ליצור תמונה חיזונית "מושלמת". צעירים רבים סובלים מעמדה זו ומגלים רגישות גבוהה לפערים בין מה שקורה בין כותלי הבית ובין התמונה החיצונית המושלמת. אישה צעירה בשנות העשרים המוקדמות הרבתה לבטא כעס ומרמור על אביה, שהקפיד בבית על קלה כחמורה והרבה להעיר לה על לבושה הלא-צנוע לדעתו, אך בו בזמן נהג באלומות רגשית כלפי אמה: "ההורים שלי יודעים שאחותי מקיימת קשר עם גבר נשוי, ולא אומרים לה מילה כי היא לבושה 'דתי למהדרין', ועליי הם לא מפסיקים לרדת כי אני לובשת מכנסיים". או, כפי שראה זאת נער בן 17: "בשכונה שלנו כולם מעריצים את המשפחה שלי, בטוחים שאבא שלי הוא האבא הכי מצחיק ו'קול'. הם לא מתארים לעצמם שעשרים שניות אחרי שהדלת נסגרת והאורחים נעלמים, הוא מתחיל להתפרץ ולריב עם כולנו".

מעבר לסיבות הבולטות הקשורות לדאגה בנוגע לשידוכים של המטופל/ת ושל בני משפחתו, קיים עוד מרכיב - הפחד מכל מי שמאיים על הסדר התקין; פחד מההפרעה הנפשית המפרה את הסדר; פחד מהמטופל, שנכנע להפרעה ובחולשתו הוא מייצג את החולשה ומהווה בשל כך איום על סביבתו; ופחד מהמטפל או המטפלת, המייצגים גישה מאפשרת ומקבלת כלפי הבעיה וכלפי הסובל ממנה, ומשמשים סוכנים של תאוריות חילוניות בנוגע לדחפים, מיניות, צווים ואיסורים.

* * *

"הדג שלנו צעק: תראו! והדג שלנו רעד נורא. הביטו. תראו, הסתכלו בחלון! אתם רואים? אמא חזרה! אוי מה היא תעשה לנו? אוי כמה נורא!"

כאן נכנס גם הסופר-אגו לתמונה. בתהליך ההתפתחות והחברות נדרש הפרט ללמוד לדחות סיפוקים ולרסן את מאווייו. בראשית החיים יכולת האפיק והריסון נרכשת באמצעות הצווים ההוריים: אסור,

עצמו למען צורכי החברה. כך ביטאה זאת נערה בת 16 שהזניחה מאוד את צורכי הגוף, כמו אכילה ושינה: "אם אני אתאמץ אני לא אצטרך לישון יותר משלוש שעות בלילה. זה סתם בזבז זמן. במקום זה אני יכולה להספיק לעשות המון דברים נורא חשובים - להדריך במרכז קליטה, להתנדב אצל משפחה שהאמא בה חולה, לנסוע לשדרות. גם לאכול זה בזבז זמן. הגוף יכול ללמד להסתדר עם מעט מאוד אוכל...". אני מוצאת את עצמי מתווכחת עם נערות דתיות על החשיבות העליונה של שמירת בריאות הגוף לעומת חשיבותן של משימות השעה. צורכי הכלל רבים ואינסופיים. החינוך הדתי-לאומי מחנך למעורבות חברתית ולעשייה חברתית, ופעמים רבות מתעורר קושי למצוא את האזיון הנכון בין צורכי הפרט לצורכי החברה באופן שבו הפרט מספק את צרכיו שלו ומסוגל לתרום לחברה מעמדת בריאות ואיזון, ולא מעמדה של הקרבה וקורבנות.

* * *

"לא, לא, לא בבית! אמר הדג בקומקום הם יהפכו את הבית לא ישאירו פה כלום הם ישברו פה דברים אוי, כמה חבל. זה לא מוצא חן בעיני בכלל!" ("חתול תעלול")

החברה הדתית מגלה תובענות מחבריה בממד נוסף - ציפייה לעמוד בנורמות, להיות אחד מן ה"עדר" מבלי להדגיש שונות או חריגות. אני מוצאת הבדל משמעותי ביחס העמוק לבעיות וקשיים בין החברה החילונית לחברה הדתית. ההבדל הזה נמצא ביחס ישיר למידת השמרנות הכללית המאפיינת את תת-המגזר הספציפי: מטופלות צעירות שאינן דתיות מרבנות להתהדר בהיותן בטיפול, מצטטות את הנאמר בטיפול באוזני חבריהן ומאפשרות דיבור חופשי על הטיפול. לעומת זאת, נערות דתיות רבות עסוקות רבות בטיפול בשאלת ההסתרה - הסתרת הבעיה והסתרת היותן בטיפול. אני פוגשת פעמים רבות משפחות שמתקשות לקבל את הקושי של אחד מבני המשפחה ומשקיעות מאמצים רבים ביצירת תדמית

עוד התייחסויות שמקשות על תהליך זה הן התייחסויות שליליות לכעס בכלל: "כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה". עבודה טיפולית עדינה ומורכבת נדרשת כדי לאפשר תהליך של מרידה וכעס לשם יצירת המרחק והמרחב הנכון ולשם יצירת האפשרות להשתמש בכעס כמנוף להתקדמות. בדרך כלל, היכולת לבטא את הכעס באופן מילולי או דימויני מאפשרת טרנספורמציה שלו ומאפשרת לחוות רגשות חדשים ביחס להורים.

משאלת ההשתייכות ומימושה מופיעה גם היא בעוצמה רבה בחדר הטיפול: נדב, רווק בעל קריירה מוצלחת, הגיע לטיפול כדי להצליח לחולל שינוי בחייו. הוא סיפר כי בילדותו התגורר ב"חור" שבו הרגיש לא שייך מבחינה דתית. כשהגיע לגיל התיכון הלך ללמוד בישיבה תיכונית. הוא זוכר את עצמו מחכה בכיליון עיניים לפתיחת שנת הלימודים מתוך כמיהה להיות חלק מקבוצה בעלת עוצמה. במבט לאחור הוא זוכר את עצמו נרדם כל לילה בבכי בשל תחושת הבדידות הקשה שחוה. כיום, בחייו הבוגרים, הוא עדיין מרגיש רצון חזק להשתייך למשפחה ולקהילה, אך עם זאת הוא מוצא את עצמו הודף כל דבר שעשוי לתת לו תחושת השתייכות: "במו ידי אני מנציח את האאוטסיידיות שלי". רבים מהפונים לטיפול נמצאים בתנועה על הציר החרדי-דתי ומחפשים את מקומם על פני הרצף. הם נעזרים בטיפול לצורך ברור זהותם הדתית כאשר הם מרגישים שהמקום הדתי שבו "התיישבו" בצעירותם אינו מתאים להם בבגרותם. כפי שביטא זאת אחד מהם: "זה חשוב לי שיש כאן אפשרות לומר את הדברים בקול מבלי לעשות עדיין שום דבר שיכול לפגוע או להרוס לבני משפחתי הקרובים".

תחושת ההשתייכות הקהילתית עונה על צורך בסיסי ועמוק מאוד. מעבר לעזרה ההדדית ולתמיכה החברתית היא מקנה תחושת ביטחון ומעצימה את הפרט בהיותו חלק משלם שהוא יותר מסך כל חלקיו. ביטויים סקטוריאליים כמו "בחברה שלנו..."; "אצלנו ביישובים..."; "בקהילה שלנו", נאמרים לא אחת בתחושת גאווה. עם זאת, ההשתייכות מעוררת גם בעיות וקשיים. היא תובעת מהפרט להקריב את

"תגידו לו שאתם לא רוצים לשחק... בכלל, זה לא טוב כשאמא תבוא אז מה היא תחשוב?" ("חתול תעלול")

ציר מרכזי שהטיפול הפסיכולוגי נסוב סביבו הוא הציר שבין 'השתייכות' ל'נפרדות'. ציר זה הנו אוניברסלי והוא נוכח באופן מרכזי בכל הטיפולים. עם זאת, ישנם כמה מאפיינים וכמה תופעות ייחודיות למגזר הדתי הקשורות לציר הזה: כל תהליך ההתפתחות שלנו מתרחש על הציר שבין 'השתייכות' ל'נפרדות'. במהלך

אני מוצאת את עצמי

מתווכחת עם נערות

דתיות על החשיבות

העליונה של שמירת

בריאות הגוף

לעומת חשיבותן

של משימות השעה

חינוך אנו מחפשים איזון בין קיומנו הנפרד והעצמאי ובין קיומנו כחלק ממשפחה ומחברה. מעגלי ההשתייכות הנם רחבים ביותר: אנו שייכים ללאום, לאנושות כולה ולסביבה האקולוגית המקיפה אותנו. תהליך הנפרדות כרוך בפרידה מן ההורים. פעמים רבות הדבר נעשה מתוך מרידה וכעס, שמאפשרים למתבגרים ליצור מרחק ומרחב בינם ובין הוריהם. המרחב מאפשר את היווצרות 'האני הנפרד'. בעבודתי הטיפולית עם אנשים דתיים אני פוגשת קושי עצום לכעוס על ההורים. הטיעון הראשון שעולה הוא כמובן: "זה אסור; כתוב בעשרת הדיברות 'כבד את אביך ואת אמך'". הטיעון הזה מושמע מפי צעירים ומבוגרים מכל גוני המגזר הדתי.

"ההורים שלי יודעים

שאחותי מקיימת

קשר עם גבר נשוי,

ולא אומרים לה מילה

כי היא לבושה 'דתי

למהדרין', ועליי הם לא

מפסיקים לרדת כי אני

לובשת מכנסיים"

היא מאפשרת משא ומתן, בחירה מחדש, הגמשה של הסופר-אגו ויכולת הכלה רבה יותר של החרדה שהוא מעורר. הטיפול מאפשר לפתוח נושאים הנחשבים לטאבו, והבולט שבהם - המיניות. כשמתפתח בטיפול דיבור על מיניות אני שומעת פעמים רבות: "אף אחד לא דיבר איתי על הדברים האלה עד היום". החברה הדתית מעדיפה להימנע מליזום שיח בנושא. היא מתייחסת לנושאים המיניים כנושאים שהשתיקה יפה להם, ולעניינות דעת - נרדמת בשמירה, כיוון שהסקרנות הטבעית של הילדים מובילה אותם להשיג את המידע בכוחות עצמם. חברה שלי הגיעה אליי מזועזעת וסיפרה שבתה בת השבע, שלומדת בבית ספר תורני מרכזי בעיר, הגיעה הביתה ושאלה

"בת הרב" צילום: תמר צהר, מתוך פרויקט הגמור במגמת עיצוב גראפי מכללת אמונה

חברה שלי הגיעה אליי מזועזעת וסיפרה שבתה בת השבע, שלומדת בבית ספר תורני מרכזי בעיר, הגיעה הביתה ושאלה בזעזוע: "אמא, זה נכון שאת ואבא עשיתם משהו גס?"

בזעזוע: "אמא, זה נכון שאת ואבא עשיתם משהו גס?". היא הצטמררה מעצם העובדה שבתה הקדימה אותה ורכשה את הידע מחברה לכיתה בלא סינון. "עם הילדים הבאים אהיה יותר חכמה". אבל גם במקרה השני בנה הקדים אותה ושאל מעט יותר בעדינות: "מה זה סקס?". היעדר ההסברה גורם לילדים להשלים את חלקי הפאזל החסרים לבדם, ומותיר אותם בודדים מאוד בהתנהלות מול הנושא החשוב הזה. מעבר לכך, ההתייחסות לנושא כאל סוד שיש להסתיר גורמת לחוסר ידע והופכת את הילדים לפגיעים יותר להתעללות ולניצול.

נערה חרדית שהגיעה אליי לטיפול לאחר שנאנסה, התייחסה למורכבות הזו: "צריך לדבר על זה [=על פגיעות מיניות] בסמינרים, אפילו שזה אומר להודות בכישלון, אבל זה נורא חשוב להזהיר את הבנות... החשיפה

ציור: פייר רנואר

מודעים ולא-מודעים. הוא מציע את העבודה הטיפולית בתור מקום שאפשר להתוודע בו אל המרכיבים הלא-מודעים, ובכך להעשיר ולהעצים את חווייתנו המודעת. אני מזדהה עם דבריו ורואה בטיפול אפשרות לחשיפה, להתבוננות ולהיכרות עם רבדים עמוקים יותר של אישיותנו - הן ברמה האישית, הן ברמה הקולקטיבית. אני רואה בלא-מודע מאגר של פנטזיות ופחדים, אך גם של חוכמה פנימית ועושר נפשי ורוחני. היכולת להכיר את הרבדים האלה הופכת את המשאבים הפנימיים שלנו לנגישים ושימושיים עבורנו, כיחידים וכחברה.

לרוב, אנשים מגיעים או נשלחים לטיפול מתוך מצוקה וקושי. עם זאת, חשוב להדגיש כי אין כל מכנה משותף בין האנשים הנעזרים בטיפול פסיכולוגי, פרט לרצונם להיות בטיפול וליכולתם להפיק מערוץ טיפולי ולהשתמש במשבר ובקושי כמקור להתפתחות, לעושר ולהעמקה.

החיים המודרניים, הרוויים בתחרותיות ובהישגיות, טומנים בחובם רווחה רבה, ובאותה עת יוצרים עומס לחצים רב על הפרט. אורח החיים הדתי-המודרני מעצים את הלחצים האלה - נוסף על הצורך להגיע להישגים לימודיים, חברתיים וכלכליים, הוא יוצר מערכת ציפיות גבוהה מאוד בנוגע למשימות דתיות, חברתיות ולאומיות. אורח החיים הדתי-קהילתי מספק מצד אחד הגנה, ביטחון, משמעות, השתייכות ותחושת המשכיות, ומצד שני מגלה תובענות, דוגמטיות, חוסר סובלנות כלפי שוני וחרדה מפני שינוי וסטייה מהנורמות.

רש"י, בפירושו למילים "מקוצר רוח ומעבודה קשה" (שמות ו, ט), מסביר: "כל מי שהוא מיצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו". מול סיר הלחץ המודרני אני רואה בפסיכותרפיה מרחב שבו אפשר להאריך ולהעמיק את הנשימה; מרחב המאפשר שיתוף, התבוננות וגדילה מתוך הקונפליקטים והסתירות; תהליך שמאפשר היכרות והתוודעות לכל מה שמפחיד אותנו: האחרות, הכאב, המיניות, הלא-ידוע, התוקפנות והרוע. ההתוודעות הזאת מרחיבה ומעמיקה את יכולתנו לממש את המשאבים הפנימיים שלנו כיחידים וכחברה.

לא העזת לשאול

שיחה עם המטפל דרור זנדמן, פסיכולוג קליני המטפל בדתיים וחרדיים, על ערכים יהודיים אל מול פסיכואנליזה, טיפולים לשינוי האוריינטציה המינית להומוסקסואלים, שמירת הברית והדרכה לחתנים. מה שלא העזת לשאול

מסוימים תחת טאבו השתיקה? ומה על הפער שבין הנשי לגברי בכל אותן סוגיות?

בשנים האחרונות יש עלייה במודעות למחלות נפש קלות - דיכאון קל, לדוגמה. כיצד העולם הדתי של המטופל ושליך כמטפל מתמודד עם הדבר? לדוגמה, כיצד אומרים "מודה אני לפניך" כאשר לא רוצים לקום בבוקר?

"אתה מדבר על דיכאון קל - דיכאון שפרויד קרא לו 'האומללות הנורמלית'. ישנו קטע מ'ליקוטי הלכות' של ר' נתן, שאומר: בבוקר כשאתה קם, עוד לפני 'מודה אני', אתה מנסה להיזכר במעשה אחד טוב שעשית בחיים. שלמרות שהיה מעורב גם בו הרבה רע, היה בו גם משהו טוב. אתה מתבונן בו, רואה את שם ה' שנמצא בתוכו. שהוא ה'טוב'. והנה יש לך שם ה' בתוכך. לאחר מכן אתה מנסה להיזכר בעוד מעשה אחד GS TAR 'והיו לאחדים בידך' - ועם זה אתה קם בבוקר. מה זה אומר? להתנחם ולשמוח מהדברים שעשית. עשית נעל עם שלוש קצוות? גם זו נעל טובה. זו מין עמדה שאומרת 'מצוה להיות בשמחה'. ואיך? גם במילי דשטותא, גם בזה שהתפלל לי משהו מהפה. נפלתי והחלקתי, אני צוחק גם על זה. עמדה כזו של לא להתייחס לעצמי יותר מדי ברצינות. להיות מסוגל לצחוק על עצמי, לשמוח ממה שיש לי. זו עבודה. קל לי לומר לך עכשיו, אך אני

הם חלק מעולמנו הדתי-מודרני. לשם כך פנינו דווקא לפסיכולוג, ל"כומר" היהודי. לאדם שאליו אנו פונים עם החלקים שבנו שאין להם מקום בנרטיב התרבותי שבו אנו מעוניינים להתקיים בשלווה.

פגשתי את דרור זנדמן, פסיכולוג קליני המטפל בעיקר בגברים דתיים וחרדים. בין השאר, הוא מטפל בהומוסקסואלים המעוניינים לשנות את נטייתם המינית, בעזרת 'טיפול המרה'. טיפולים אלה נועדו לעזור לגברים להמיר את משיכתם לגברים במשיכה לנשים.

דבריו של דרור עוררו בי שאלות רבות, גם בשל לשונו הישירה וגם בשל תוכן דבריו שלא תמיד היה פשוט עבורי. עניין מיוחד היה לי בשאלה באיזו מידה מייצגים דבריו את הדעות המובאות בחברה הדתית.

נוסף לכך, גם הסוגיות שהוא עוסק בהן אינן פשוטות. השאלות סביב 'טיפול המרה' נתונות במחלוקת עצומה. מדוע דווקא טיפולי המרה? האם ההצלחות שדרור מתייחס אליהן אכן קיימות? האם זה המענה שיש לתת להומואים דתיים? האם עליהם לנסות להשתנות, או דווקא על החברה הדתית? מה המחיר שהם משלמים לאורך השנים בשל טיפול זה? ונשותיהם וילדיהם? האם יש להמשיך לחנך את הנוער על איסור האוננות, ואם כן - כיצד לנמק את האיסור או להמשיך לשמור נושאים

יקיר אנגלנדר

בשנים האחרונות יצא לי לקיים כמה ראיונות. בחירת המראיינים תלויה בעניינים הדורשים בירור שאינו תאורטי-אקדמי, אלא כזה המקושר אל הפרקסיס והחיים. ישנו דבר, כמעט חסר הגדרה, חמקמק, הקיים דווקא בראיון. אפשר אולי לאפינו בפער בין הכתיבה לדיבור, שאפלטון מתאר ב'פיידרוס'. ואולם, אחד היתרונות החשובים של הראיון טמון בכך שהוא מאפשר לדבר על נושאים רגישים בצורה ישירה, כפי שהם במציאות; בלי ייפויים של מטפורות - הדברים כשלעצמם.

על המיניות כבר מדברים בציבור הדתי כמה שנים. אך כפי שדורש פוקו, יש לשאול: "על איזו מיניות אנו מדברים?". לעתים חברה יכולה לדבר על מיניות, אפילו הרבה, אך דווקא אותו דיבור (מרובה) אינו מאפשר לסוגי שיח אחרים להתקיים. גם בציבור הדתי ישנה דרך לדבר על מיניות - מדברים "בלשון נקייה", כדרך התורה. אך מה נעלם בשל לשון זו? ישנם תחומים שלמים שהשיח כמעט אינו נותן עליהם את הדעת. אנו מדברים על אהבה, גם על זו הגופנית, על חוסר הנזירות היהודית (בניגוד לנצרות), אפילו על אהבה ורעות בין זוגות חד-מיניים. אך דווקא אופן הדיבור הזה מפספס סוג שיח אחר - הדיבור על הגוף, על העונג, התענוגות ותשוקות. אנו יודעים שכל אלה

לא בטוח שזכרתי את זה הבוקר כשקמתי. זה לא צריך להיתפס כמשהו שצריך לזרום מבפנים, אלא כעבודה.

"נוסף לכך, ישנם אמצעים חיצוניים שהיהדות מקבלת. למשל יין - בליל שבת, ראש חודש, חגים וכו'. אין בעיה שתיעזר במשהו שמשמח אותך, שמישהו מספר לך בדיחות, וכן הלאה. העמדה הפסיכואנליטית בדרך כלל מסתכלת ועומדת בכיוון היווני של 'דע את עצמך', ואילו ביהדות הבנת ה'אני' צריכה להיות דומה לניקוי חמץ; האדם צריך לחפש חמץ כך שלא יישאר אצלו ולו גרגיר. אבל החורים והסדקים, איך הוא מחפש בהם? - עד כמה שידו מגעת. זאת אומרת שאתה לאו דוקא

יש גבול לחקירה הפסיכואנליטית, שהרבה פעמים מגלה את שורשי הדיכאון, אך איננה מוציאה ממנו. בשביל להוציא משם צריך משהו אחר

הפסיכואנליזה טוענת כי בעצם החזרה אל מקור הבעיה ישנה אפשרות להתמודד עם אותו מצב בצורה שונה ממה שקרה בעבר. מדוע לא לחזור אל המקור?

"ניתן לרדת לשורשי הבעיה, להבין את החסכים ואת המכות שהמטופל קיבל, את ההבנות הלא-נכונות שרכש וכן הלאה. זה בסדר. עדיין השאלה היא - לאן יתפתח האדם? מאיפה הוא יקנה את התקוות האנושיות, את העובדה שהוא בן אדם, שהוא מתפקד, שהוא מעוניין לקום בבוקר וכו'? בשביל שיהיה לו את זה צריך איזשהו אבא, שמכוון עם היד שלו לכיוון מסוים. אתה יכול למרוד בו, ללכת נגדו או איתו, אבל צריך שתהיה איזושהי הכוונה. פרויד אמר בזמנו שאנחנו מחליפים את הסופר-אגו של הפציינט הנורוטי, שהוא ארכאי, מעוות ופגוע, בסופר-אגו של המטפל. מה זה הסופר-אגו של המטפל? - הערכים של המטפל. הפסיכואנליטיקאים שאחריו מאוד התרחקו מזה, וניסו לומר 'אנחנו לא באים עם ערכים שלנו אל הטיפו'. אני למדתי אצל פרופ' שמואל ארליך, שטען כי מטפל שלא שם את הערכים שלו על השולחן,

מרמה - או את עצמו או את המטופל.

"בטיפול בדיכאון יש עניין לערך השמחה, משום שהרבה מטפלים ומטופלים חושבים שיש דוקא ערך לדיכאון. כבר מלאני קליין דיברה על 'הדיכאון הבונה' - דיכאון כעמדה הטובה והאמיתית שבונה את העולם; העמדה שבה נמצאים בגלות במובן הקבלי. אנחנו בגלות וממנה אנחנו מתקנים את העולם. העמדה הזאת אומרת כביכול 'הרסתי משהו ועכשיו אני אבנה'. כמו התפיסה הארכאית בין איש לאישה - 'אני קרעתי את בתוליך, ולכן אני איתך לכל החיים'. כל החיים לתקן. עמדה חמורת סבר שאומרת 'חביבי, צריך להתייחס ברצינות לעולם הזה, צריך לבנות'. אז זה, אם תרצה, צד שבו דיכאון נתפס כמשהו חיובי. אז לא תמיד יש מלחמה בו, או עניין לצאת ממנו".

אבל חוץ מהצחוק, על מה עוד אפשר לדבר עם מטופל דתי דרך הדת? לדוגמה: אני יודע על מטפלים חילוניים שאומרים, 'תעשו קודם כול את היומיום הפשוט, תאכלו ארוחת בוקר כל יום, תשמרו על הדברים הראשוניים'. האם בהלכה יש משהו שיכול דווקא לסייע בנקודה הזאת? מעין תפיסה שאומרת, 'קודם כול שמור על הדברים הבסיסיים'?

"זה בדיוק מה שההלכה מאפשרת - מסגרת חיים שמונעת התרסקות. הכללים הפשוטים: טול ידיים, ברך, אפילו עשה זאת כאוטומט. נוסף לכך, האמונה מאפשרת תקווה. היא בונה אצל אדם אגו אידאלי שאליו הוא רוצה לקוות ולהתקדם. יש לו לאן ללכת. הרבה פעמים הדיכאון הוא חוסר תקווה, ויש עניין לברר אילו תקוות יש לאדם, במה הוא נתלה".

אתה יכול להבין למה החברה החרדית וגם החברה הדתית עדיין מפחדות לדבר על מחלות נפש ודיכאון?

"יותר ויותר באים לטיפול. לגבי להכיר בבעיה - באופן עקרוני לא מדברים על דברים 'לא טובים'. גם לא על 'סרטן'; לא אומרים את השם של המחלה, כי לא רוצים לדבוק ברע ולעסוק בו, אלא לעסוק בטוב".

כי לא רוצים להתמודד עם המציאות?

"לא. אלא כי זוהי בדיוק העמדה האנטי-דכאונית שיש ביהדות. למה כהן לא הולך לבית קברות? כי - למה להתעסק בטומאה?".

כי זה חלק מהחיים!

"נכון. אבל זה לא חלק שאנחנו אוהבים להתעסק בו. זה שאנחנו הולכים לשירותים - לא צריך לדבר על זה כל היום. זה קורה, אך מה יש לדבר על זה? אך לפעמים צריך לדבר על דברים מקולקלים ופגומים, ואז מתחילה בעיה, כשהחברה מתחילה להיות כל כך מהוגנת, ולא מכירה בכך שמסריח בשירותים. אין לי טענה על כך שעקרונית לא מדברים על זה; סיבה נוספת - עד שנות השישים הייתה אצל הפסיכולוגים עמדה אנטי-דתית מאוד חריפה והדת נתפסה כסימפטום - בין אובססיה לפסיכוזה. וכשהדת נתפסת כדבר כזה, אז מה לדתיים ולפסיכולוגיה?"; דבר שלישי הוא היחס למיניות. כאשר הפסיכולוג נעול בתפיסה שבה רוצים להחליף את הסופר-אגו 'המעוות' של הפציינט בסופר-אגו 'הנאור' של המטפל, אז ליברליות מינית נתפסה ע"י פסיכולוגים כנאורה, בעוד שיחס הלכתי-שמרני למיניות נתפס כמעוות".

* * *

שמירת הברית

מהם מאפייני הבעיות הייחודיות לאדם הדתי?

"יש עניין חשוב בהנהגת כל אדם שלא יהיה קרע - פער, בין הרצוי למצוי; בין מה שאני רוצה לעשות למה שאני עושה באמת. כשמתחיל הקרע, מתחילה להיבנות אישיות דתית מזויפת שמאחוריה יש מעין עצמי ציני כזה, שרק רוצה להסתדר, בלי כל כוונות דתיות. כשיש קרע מערכתי כזה, האדם מתרחק מהדתיות שלו, מתרחק מהערכים הפנימיים שלו, והופך מנוכר לעצמו. וזו ראשיתה של בעיה דתית מרכזית. לפעמים מי שכילד לא עבר אף עבירה, עומד לפתע מול עצמו בגיל ההתבגרות ונפילות האוננות, ואז מתחילה הנפילה באמת. זוהי העבודה הרוחנית - התמודדות עם נפילותיי כאדם. יש שמצליחים יותר ויש שמצליחים פחות".

האם תוכל להסביר את הערך הפסיכולוגי לשמירת הברית בימינו?

"האדם היהודי מורכב משילוב של גוף ורוח, ושמירת הברית תופסת את האדם 'למטה', ומהווה חלק מהתפתחות של הגבריות, שיש בה צד של גבורה. מי שנשוי יודע שהמאהב הטוב הוא המאהב שיכול להתאפק. איך נבנית יכולת התאפקות זאת? או אולי עדיף לשאול - כיצד היא נהרסת? סקסולוגים

העמדה הדתית, לדעתי, ביחס למין היא עמדה של מידת הגבורה והיא נקנית על ידי מידת ההתאפקות

מדברים על זה שהיא נהרסת כאשר האדם ניגש ליחסי המין אחרי מעשי אוננות שבהם הוא הרגיש לא טוב עם זה. הוא מכוון את עצמו להנאה שלו, וזוהי המטרה שלו. לעומת זאת, במעשה האהבה בין איש לאישה, נקודת השיא היא נקודה שאנחנו מקווים להרחיק אותה כמה שיותר; דבר שני - האידאה שונה. האוננות לא בהכרח מכוונת לאחר. המיניות היהודית מכוונת לאחר - 'לשמח את אשתו'".

וליהנות מהמין.

"להנות אותה יותר מליהנות בעצמו. לשמח את אשתו יותר מאת גופו. היהדות מעוניינת שהאישה תגיע לפורקנה קודם. מה זה אומר? זה אומר שאתה מכוון ל'אחר' יותר מלעצמך -'להנות את זולתך'".

למה לא לומר "ליהנות עם זולתי"?

"לא. צריך להנות את זולתך. להיות עבד למלכה. וגם היא צריכה להיות בעמדה של שפחה למלך, ליהנות אותך, נכון. אתה יכול להרשות לעצמך ליהנות, אך העניין שלך כשאתה נכנס למיטה הוא להנות אותה ואז גם אתה תהנה. זוהי התפיסה המינית היהודית הבסיסית. כבר בתלמוד כתוב:

בזכות מה זכו בני ישראל לבנים? 'בשכר שמשהין עצמן בבטן, כדי שתזריע אשתו תחילה' [בבלי נידה עא, ע"א]. זה הדבר הכי בריא והכי טוב. היהדות אינה אומרת לגבר שלא ליהנות. היהודי יכול ליהנות גם

ממצווה או מלימוד תורה. תבחר בחורה שאתה נמשך אליה, תבחר רק מישהי שאתה נמשך אליה, אבל אתה צריך להנות אותה".

מדברך נשמע כי ההנאה הגברית היא תופעת לוואי, משנית להנאה של האישה - מדוע?

"ישנה הנאה להורה להעניק לתינוק, אך הוא לא המטרה, וכך גם ביחסי אישות. הגבר

העמדה הדתית, לדעתי, ביחס למין היא עמדה של מידת הגבורה והיא נקנית על ידי מידת ההתאפקות

נהנה אך לא לזה הוא מכוון. זאת העמדה הדתית, לדעתי, ביחס למין. זו עמדה של מידת הגבורה והיא נקנית על ידי מידת ההתאפקות".

כיצד להתייחס לנער בגיל ההתבגרות המאונן בשל צרכיו המיניים? הרי גם בחברה הדתית אין לו אלטרנטיבה להינשא בגיל צעיר?

"העובדה שבגיל 14 הנער אינו נשוי הוא מצב מעוות ולא בריא. אנו יודעים שזה מצב מעוות. טבע האדם הוא להתחבר עם אישה. הילד מתבגר באופן מיני ומתחיל לחפש את האבידה שלו. אם אומרים לו שהוא לא יכול להסתכל בעזרת הנשים, אז הוא מתחיל לחפש בעצמו ובחברים שלו. אבל אם היינו מחתנים אותו בגיל צעיר כמו בעבר, אז הוא היה מוצא לו שידוך ומהנה את אשתו, והיא הייתה מהנה אותו - זהו המצב הטבעי.

"גם בחורים חילוניים חשים רגשי אשמה כלפי מעשה האוננות. גם הם מרגישים שמשוה פה לא הולך לאן שצריך ללכת. כי זו לא הדרך הטבעית, בניגוד לזיווג עם בחורה".

מה לגבי אוננות בחיי הנישואין?

"זה כבר משהו אחר. אם זה חלק ממשחק האהבה, הכל אפשרי. אבל כשזה אדם לעצמו, יש בזה משהו בודד ועצוב".

ישנם הטוענים כי זהו מצב מאד פרטי, אישי, השייך רק לעצמם.

”בהחלט, זה משהו מאוד אישי, אך הדבר האישי הזה אומר, 'אני לא מחובר באותו רגע לדמות מיטיבה, אלא לעצמי'. והחיבור לעצמי הוא משהו נרקיסיסטי, מחלת העולם המודרני. במילים אחרות, כל חיבור של האדם לעצמו הוא חיבור שאיננו מפרה. וגם כשישנה הנאה היא איננה אמיתית. אתן דוגמה. כשאני מנגן, אני יכול לנגן לעצמי ולהנות את עצמי, אך אם ניגנתי ואיש לא שמע, אם כתבתי שיר ואף אחד לא קרא, אם חשבתי מחשבה ואף אחד לא יודע ממנה - זה עצוב. היהדות היא קומוניקטיבית, וכך גם בנויה הפסיכולוגיה שלנו: יחסי אובייקט. עולם בלי אובייקטים נחשב כדבר ריק ולא פורה. אם אין זה כך, הדבר מלמד כי הוא אינו מחובר אליה, לא מוכן לקבל ממנה, או חסום, או אולי רוצה להיות מחובר לנעורים, כשעשה את זה לבד, או שהוא מחובר לאמו ולא רוצה חיבור חזק מדי לאישתו. אז ישנו צורך להיות עם עצמו, מתוך קונפליקט ובעיה עם הגוף ועם היכולת לקבל ולתת אהבה. בוודאי שישנו צורך במידה של אהבה עצמית הכרחית, אך עינוג עצמי דומה בעיניי לחיטוט באף למשך שעה שלמה - משהו שאינו פורה”.

גם האוננות הנשית נתפסת באופן דומה?
”גבר ואישה אינם אותה ברייה. האישה יכולה לטבול שישה חודשים בשמן המור ושישה חודשים בבשמים, לענג את גופה ואת עצמה עד בלי די. היא יצור אחר, היא לא איש, כל הפסיכולוגיה אחרת, וכל המבנה הפנימי הוא אחר. החומר הוא זך יותר, הרוחניות זכה יותר, זה משהו אחר. התאוריות הפסיכולוגיות מדברות בעיקר על גברים. המודלים הם גבריים; בדומה - אם תרצה -לתאוריות הקבליות שבנויות יותר על הצד הגברי. צד המלכות של האישה הוא נעלם יותר ואינו ברור.

”גבר שיעמוד מול המראה לסדר את גבותיו במשך שעה שלמה, הדבר יחשב לעיסוק נרקיסיסטי אסור. לעומת זאת, אם אישה תשב שעות ותתאפר, כולם מסכימים שעל־א-כיפק, שתשב”.

אז מה ההבדל?

”המבנה הפנימי של האישה מאפשר דברים

אחרים, ולכן גם באוננות וגם במיניות לסבית עצמה, הדברים הם לא חמורים כל כך כמו אצל גבר. האישה, מלכתחילה, יש בה צד נרקיסיסטי חזק. היא בנויה להיות נרקיסיסטית. כמו שפרויד אמר, לגבר יש אידאליזציה מוגזמת של האישה, ורק בגלל זה הוא מתחתן איתה. האיש מאדיר את האישה, והיא מקבלת את כל זה. היא בנויה לקבל את הליטופים הנרקיסיסטיים שמלטפים אותה, ובו-בזמן היא גם בנויה לתת, באיזו מין צורה מוזרה. כלומר, אם היינו מסתכלים רק בצד הנרקיסיסטי שלה, היינו חושבים שהיא לא תוכל להיות אימהית. אבל לא! היא דוקא אמא 'סופר', אמא אבסולוטית, מצוינת, כאשר היא מקבלת את הליטופים הנרקיסיסטיים האלה”.

האישה, מלכתחילה, יש בה צד נרקיסיסטי חזק. היא בנויה להיות נרקיסיסטית. כמו שפרויד אמר, לגבר יש אידאליזציה מוגזמת של האישה, ורק בגלל זה הוא מתחתן איתה

אתה שולח את הגברים להתחבר עם נשים על אף שהן נרקיסיסטיות לדעתך?
”זה הטבע הנשי הנפלא - כמה שהיא עסוקה בעצמה, ככה היא יכולה להבין אותך. הדרך הנכונה להבין אותך, לקבל אותך, להכיל אותך, לסלוח לך אם תבגוד בה אפילו, היכולת המזוכיסטית של האישה לקבל, למרות שהיא נרקיסיסטית.

”טוב לגבר שישא עוול בנעוריו. גבר זקוק לסירוס הסימבולי, החל בנתינת שם משפחה, ברית מילה, בר מצוה, כשאמרים

לו 'זה הכיוון', 'לך לשם'. אישה לא כל כך זקוקה לכך. הסירוס הסימבולי שלה הוא ערפילי. הבעל שלה בעצם עושה לה את זה בסופו של דבר, הוא עושה אותה כלי”.

* * *

מיניות הומוסקסואלית

בא נעבור להומוסקסואליות וננסה להבין יותר. מדוע לדעתך ישנם גברים שנמשכים לגברים?

”לא ברור שמדובר במקור אחד. כשחקרו את זה יש שמצאו הבדלים גנטיים או כימיים, דברים הקשורים להורמונים שפועלים בזמן ההריון של האמא. אבל יש גם תאוריה פסיכולוגית שמסבירה למה מתפתחת הומוסקסואליות. ובאמת מצאתי אצל רוב הפציינטים את המודלים הקלאסיים הפסיכולוגיים - של אבא נעדר, או חלש, או נעלה מכדי להזדהות איתו, ואמא מזניחה וכד'. אבל לא אוכל לומר לך שבכל מקום שבו תמצא מודל כזה של הורות, מתפתחת גם הומוסקסואליות. כנראה שצריך שילוב של הרבה גורמים יחדיו. הרבה פעמים מדובר בחשש של המטופל מפני גבריות לא טובה. כמו ילדים בבית ספר יסודי - כשנכנס חייל לכיתה, כולם קופצים על הרובה שלו. למה התאווה הזאת לרובה? כי להם אין רובים גדולים כאלה. יש להם אולי אקדח צעצוע. והרבה פעמים התשוקה לגבר קשורה לאקדח הגדול שיש לו לעומת האקדח צעצוע שיש לי.

”צד אחר יכול להיות השפלת האחר: אני החייל עם הרובה הגדול שרוצה להראות שלכולם יש אקדחי צעצוע ביד. ומי שנתקע בדבר הזה, נתקע ביחסי כוח וסמכות בין גברים. הרבה פעמים מדובר בחום ובאהבה שצריכים מהאבא או מהאח הגדול שנעלמו בעבר. עוד סיבה נפוצה: ילד שהיה קצת 'סיסי' - הבנים לא קיבלו אותו, עד שהוא התסכל על הבנים בערגה, וכאשר עלתה ההתבגרות המינית, הערגה הזאת הפכה לערגה ארוטית. לכתחילה - ערגה של חבר. והרבה הומוסקסואליים מדברים על הכמיהה הגדולה לחבר, והם מנסים לפעמים לחפש את זה אצלי. אני מנסה לעזור למצוא חבר אמיתי, ואצל חרדים זה קל יחסית, כי קיימת ה'חברותא'.

”כמובן יש לזכור את העניין התרבותי. תן דעתך על כך שבחברה היוונית העתיקה, כל הנערים כמעט היו עוברים תהליך של ארוטיזציה הומוסקסואלית עם המורים שלהם, וכל הנערים היו אחר כך אוהבים נשים וחיים עם נשותיהם בשמחה. כלומר, לתרבות יש כוח רב להשפיע מה יקרה עם המיניות שלנו. לכן, שינוי תלוי מאוד בתפיסה התרבותית של האדם ובמוטיבציה הערכית שלו. יכול להיות בחור חילוני שמאוד חשובה לו המשפחה, שיבוא וירצה להיפטר מההומוסקסואליות שלו. אבל דתי, כל מערכות החיים והערכים שלו לא יכולים לקבל את האפשרות הזאת, ולכן כל עוד הוא מחובר לערכיו, הוא ירצה להיפטר מההומוסקסואליות. תאורטית, גם הטרוסקסואל היה יכול להיות הומוסקסואל, אם היינו מרגילים אותו, כמו שהיה ביוון. וכך אפשר להרגיל כל אדם, אפילו זוהי נטייתו המולדת, להתגרות מנשים. ככל שיותר מתבגרים, זה נעשה קשה יותר. בעיקרון זה כמו נהר זורם - אם יש לו דרך, הוא זורם שם”.

בא אליך בחור דתי שמציג את עצמו כהומוסקסואל כבר מגיל ההתבגרות. כמה קשה יהיה לשנות את נטייתו? ועד כמה גדול הסבל?

”אני לא חושב על הסבל, אלא על התקווה - איזה כיף יהיה כשיתחתן ויקים משפחה. הייתי מתחיל לחזק את הדימוי באמצעות הדרכה קוגניטיבית, לא לפחד מדימויים של הדבר הרצוי. ישנם בחורים שמה שמפחיד אותם הוא איבר המין הנשי של האישה ויש שמפחדים מדברים אחרים. יש צורך להכיר טוב את הסיפור ואת אופיו של המטופל ולמה הוא הגיע לנטייה זו”.

ואז הוא ייהפך בסוף לבי-סקסואל?

”לעזור לו להימשך לאישה זה השלב הקל יחסית. הצד הקשה יותר הוא לגרום לו לא להימשך יותר לבחורים, לנקות אותו לגמרי ממשיכה לבחורים. זה לפעמים הולך ולפעמים לא. וזה תלוי הרבה בהתנגדות הבסיסית לשינוי”.

למה קיימת התנגדות כזאת? לא מפני שזה חלק מה'אני' שלו?

”זו תעלומה גדולה. השאלה היא מהו ה-Self האמיתי שלנו - היצר הטוב או היצר

הרע שלנו? מייקל איגן [יו"ר החברה הפסיכולוגית הפסיכואנליטית האמריקאית] אמר פעם: 'כמה 'Selves' אנחנו סוחבים איתנו במהלך החיים?' המטופל שמגיע עם 'אני' של משיכה לגברים מגיל 14 עד גיל 17 - אי אפשר למחוק סתם כך את האני הזה. כמו אצל חוזר בתשובה - אדם עשה מה

על עניין מיני מוביל לגירוי, ופסיכולוגים חילונים לא שמים לב לזה. אך יש עניין לא להחביא, אלא לשים במקום הנכון. אם בחור היה עם אשתו ביום, ובלילה חלם על בחור, אין כאן בעיה. אם גם בלילה לא יחלום על זה יותר, אז כמובן עוד יותר טוב. יש כל מיני רמות של הצלחה. איש לפי יכולתו.

דתי, כל מערכות החיים והערכים שלו לא יכולים לקבל את האפשרות הזאת, ולכן כל עוד הוא מחובר לערכיו, הוא ירצה להיפטר מההומוסקסואליות

שעשה. מה קרה לאדם שעשה את זה? כמו בסרט 'האושפיזין': 'איפה משה שפעם היה עושה כך וכך?'. באמצעות גירוי, האני הזה מופיע פתאום. וכך גם יש למטופל הזה 'אני' של הנמשך לבחורים, שטבוע במוח ויכול תמיד לשוב ולהופיע, בחלום או בהקיץ. חז"ל מעריכים מאוד את זה שבחלומות מופיעות סטיות: 'הבא על אמו בחלום - יצפה לבינה... הבא על אחותו בחלום...' [בבלי ברכות נז, ע"א].לדעתי זוהי הגדולה של התלמוד - היצר קיים, אך האדם לא חושב עליו בגלוי, והוא מודחק היטב, מה שמעיד על תיקון טוב. היצר מושם בארון ואינו לשימוש”.

האם פה יש הבדל ביןך ובין פסיכולוג חילוני?

”הפסיכולוג החילוני הטיפש יגיד, 'אתה צריך להוציא החוצה ולחיות את כל הצדדים שלך'. הפסיכולוג הדתי הטיפש יגיד, 'צריך להדחיק הכל ולא לשמוע מזה'. החכמים יגידו, 'בוודאי, נדבר ונבין את זה, אך ניתן ליצר הרע הזה את המקום הנכון'. המקום המתאים לו הוא בפרופורציה הנכונה”.

כמה חשיבות יש לדיבור עם היצר?

”לפעמים הדיבור הוא מוגזם. צריכה להיות מודעות ושליטה כלפיו, אך לא יחס של אליל מצווה”.

האם זו נקודת הבדל בין מטפל חילוני למטפל דתי?

”נכון, חלק מהתפיסה הדתית גורסת שדיבור

מתמחה לתפקיד

"רכז צוות צדק חברתי בחינוך הדתי"

הגדרת תפקיד המתמחה:

רכז/ת צוות "צדק חברתי בחינוך הדתי"

העוסק בשוויון הזדמנויות ומניעת אפליה והיבדלות במערכת החינוך.

(תפקיד הצוות: להעלות למודעות נושאים של אי שוויון ואפליה, לקבץ תלונות מהשטח ולטפל באמצעים שונים: יצירת קשר עם רשויות, עבודה משפטית, תקשורתית, עבודת לובי על שינוי חקיקה ועוד)

יעדים ומשימות של נושא/ת התפקיד:

התפקיד מגוון ויותאם למתמחה על פי כישוריו ומיומנויותיו

1. הרכז יטפל בפניות ותלונות של אנשים מכל רחבי הארץ שנפגעו כתוצאה מאפליה, סלקטיביות בלתי הגונה וכדומה מצד מערכת החינוך הדתי.
2. הרכז יעסוק בסיוע בגיוס מתנדבים המזדהים עם ערכי התנועה, אשר יפעלו בתוך מערכת החינוך הדתי.
3. סיוע בריכוז ימי עיון וחוגי בית לחיזוק החינוך הממלכתי דתי (על פני החינוך האפור, והמתבדל)

הכישורים הדרושים:

- סטודנט/ית שנה ב' ומעלה
- הכרות עם העולם הדתי ומערכת החינוך על גווניה השונים.
- הזדהות עם ערכי התנועה
- יכולת הבעה בכתב ובע"פ
- רקע בלובי ותקשורת - יתרון
- אין מגבלה של ימים או שעות

מסגרת הפעילות כוללת שני רכיבים מרכזיים:

10 שעות התמחות בשבוע והשתתפות במפגשי למידה המלווים את ההתמחות

התכנית תחל ב 31.10.2008 ותסתיים ב - 31.6.2009

הסטודנט/ית המשתתף בתכנית יקבל מלגה בסך 7,300

המועד האחרון להגשת מועמדות 1.9.2008

נא לשלוח קורות חיים לכתובת המייל: neemaney@toravoda.org.il

רגיל - מדוע שהוא לא יכיר את מיניותו?
"אין שום הכרח להכיר את המיניות לפני שמתחתנים. זה קורה, אבל... אדם צריך לומר לעצמו שאת התשוקה הזאת הוא יכיר כשהוא יתחתן. אתה לא מכיר טוב את הגוף שלך וגם לא את הגוף שלה. חוכמה עתיקה אומרת שצריך לתת ליין לתסוס זמן רב לפני שמכניסים בו אלכוהול. אם מכניסים בו אלכוהול לפני הזמן, היין נהרס. זהו דין 'בשלות'. והבשלות הטובה ביותר להכרת המיניות - כשנכנסים לחתונה. חלק מההדרכה לחתנים צעירים אומרת שאין מה למהר לבעול בלילה הראשון; קודם תלמדו להכיר את הגוף האחד של השנייה, לאט-לאט ובשמחה".

זו הדרכה שאתה נותן לכלל החתנים - שלא צריך לקיים יחסי מין בלילה הראשון?
"כן, וזה מעוגן הלכתית. כי אחרת זה יכול להיות אונס של הכלה, ובשביל שלא יהיה אונס כזה אני ממליץ להתחיל בלהחזיק ידיים. שיתקדמו לאט-לאט, וגם אם יחכו חודש - לא נורא".

ו"גדולי ישראל" מעודדים את המהלך הזה?
"בדיעבד יאמרו - כן. אני מורה כך לפעמים לכתחילה, ויש לי על מי לסמוך".

חלק מההדרכה לחתנים צעירים אומרת שאין מה למהר לבעול בלילה הראשון; קודם תלמדו להכיר את הגוף האחד של השנייה, לאט-לאט ובשמחה

זו אוננות לצורך מצווה. זו 'הלכה ואין מורין כן' תלוי במקרה הספציפי".

קודם דיברת על אוננות בתור דבר בעייתי מבחינת החשיבה היהודית, ולפתע הדבר נהיה חשוב כדי שהבחור יכיר את מיניותו לפני החתונה. ומה על בחור דתי סטרייט

לא טיפל בעצמו, בגלל חוסר אמצעים, אבל החזיק את עצמו כל החיים, בלי למצות את כל היכולות שלו, ולא התעסק עם ילדים. מה אפשר לומר על זה? רק 'כל הכבוד'".

עד כמה אתה ממליץ למטופלים לדבר על הנטייה המינית עם האישה?
"אני אומר להם שבדרך כלל נשים מקבלות את זה טוב מאוד. אולי לא מיד בראשית ההיכרות, אך עם הזמן זה מומלץ".

יצא לך לראות מטופלים גם לאחר שנים רבות ולבחון את מידת הצלחת הטיפול?
"כן, בהחלט. נוכחתי לדעת שהרבה פעמים כאלה שעברו שינוי נטייה, החזיקו יותר בנישואיהם ההטרוסקסואליים, כי הגבר הפך למעין 'חברה טובה' לאישה".

מתי תמליץ לבחור דתי או חרדי הומו להתחיל 'לצאת בשידוך'?
"רק לאחר שהוא יברר לעצמו שהוא יכול להתגרות מינית מאישה. בלי זה, מבחינתי אין חתונה".

ובמקרה כזה אתה תיתן 'היתר' לאונן כדי לבחון?
"כן, במהלך הטיפול קורה ואני מתיר - במקרה המתאים, וע"פ הרשאה רבנית - ואז

ועֵפֶןְ פְּלָם צְדִיקִים בדלנות חינוכית ומחיריה

כנס היסוד לחיזוק החינוך הציבורי במגזר הדתי

יתקיים אי"ה ביום רביעי י"ז אלול תשס"ח, 17/9/08

בבית כנסת רמב"ן, רחוב אמציה 4, ירושלים

פרטים בהמשך. אנא שריינו את התאריך!

להצעות, ולעזרה בחיסון הערב: 03-6072739

ניתן לתרום דרך אתר התנועה או בקישור: https://www.litrom.com/?Artst_ID=1125&camp=215

בערב יחולק דף "דע את זכויותיך בחינוך הדתי"

בכניסה לביה"כ יונח מיצג הממחיש את האחוזים הניכרים שהחינוך הדתי מאבד בכל שנה

על החיים והאלמות

שיחה עם פרופ' מרדכי רוטנברג

בספרו החדש "על החיים והאלמות" מבקש פרופ' מרדכי רוטנברג, מייסדו של תחום המחקר "פסיכולוגיה יהודית", להבין את תופעת 'פולחן המוות'. הדיון בדימוי גן העדן והעולם הבא עשוי לסייע להבנת המציאות הפוליטית שבה השימוש בפולחן המוות משמש

כלי נשק בין-לאומי ובין-דתי

במשך שנים רבות פיתח פרופ' מרדכי רוטנברג את המחקר הבין-תחומי של הפסיכולוגיה והדת, ועל בסיס עבודתו החלוצית נוצרה אסכולה חדשה - "פסיכולוגיה יהודית", שעל פיה מלמדים כיום באוניברסיטאות ובמכללות בארץ. בין ספריו (שתורגמו לאנגלית ולשפות אחרות): "קיום בסוד הצמצום", "שבעים פנים לחיים", "היצר", "ממקדש למדרש", ואחרים. בניגוד אולי לחוקרי הטקסטים, שמתעסקים אך ורק במה שכתוב, מסביר רוטנברג, "אני, כאיש מדעי החברה, חש מחויבות לחלץ מבין הכתובים את הפסיכולוגיה הטבעית בהם, את האתיקה שיכולה להנחות בני אדם או לסייע להם במצבי מצוקה. העבודה הטקסטואלית היא כמובן חשובה ונחוצה, אך לי יש עניין להתמקד בתכנים ובמודלים הפסיכולוגיים שצומחים בתוך הספרות היהודית. אני וחבריי במרכז לפסיכולוגיה יהודית לא מתחרים עם חוקרי טקסטים או עם רבנים; אנחנו מנסים להבין במה עשויה הפסיכולוגיה היהודית לתרום".

שוב ושוב בתורותיו את 'ראיית חצי הכוס המלאה', כמו בסיפור המפורסם על העגלון שתיקן את עגלתו תוך שהוא עטוף בטלית ותפילין; ר' לוי יצחק, "סניגורם של ישראל", התעקש לפרש את הדברים בצורה חיובית. במקום לנזוף בעגלון הוא פנה לקב"ה ואמר 'ראה את עמך ישראל, אפילו כשמתקנים את העגלה הם מתפללים...'

בספרו החדש (בהוצאת ראובן מס), "על החיים והאלמות"¹, בוחן רוטנברג דימויים של גן עדן כמעצבי התנהגות בשלוש הדתות - יהדות, אסלאם ונצרות. נקודת המבט ההשוואתית מאפשרת לספר להאיר את מגוון האפשרויות הגלומות ברעיון 'עולם הבא'. איזו דת מהלכת אימים באימוי גיהינום? באיזו דת אפשר לעבור בקלות מגיהינום לגן עדן בכוחם של הישגים רוחניים? האם אפשר לחנך אדם לאהוב את המוות? והאם דימוי גן העדן הוא האמצעי הבלעדי של הדתות להתמודדות עם פחד המוות?

הדיון בשאלות הללו הופך משמעותי ודחוף במציאות הפוליטית, שבה השימוש בפחד המוות הפך לכלי נשק בין-לאומי ובין-דתי שבכוחו אפשר לחנך אדם לאהוב את המוות ולצפות לו. כל הדתות, טוען רוטנברג, נזקקות לדימויים של העולם שלאחר המוות כדי לעצב בצורה ייחודית את התנהגותם של מאמיניהן בעולם הזה. "הגעת לעסוק בנושא הזה", אומר רוטנברג, "מתוך התחושה הקשה והמאיימת שאנו עומדים

רוטנברג דוחה את התפיסה המקובלת שלפיה טרור המתאבדים נשען על תפיסת עולם אלטרואיסטית - הקרבת החיים למען חייהם של רבים אחרים. "יש כאן משהו עמוק הרבה יותר. הרי גם כאלה שלא הצליחו לפוצץ את עצמם ממשיכים לומר שהחיים כאן על האדמה הם בזבוז זמן". נקודת הפתיחה להבנת התופעה הזאת מתחילה, לדבריו, בהשתוממות מוחלטת כלפי התעוזה שבמעשי ההתאבדות האלה,

האפיון הזה מעורר כמובן שאלות קשות. שכן, לפי הגדרה זו, במה נבדלת התודעה שבה פועלים מחבלים כאלה מתודעתו של חייל הנשלח לקרב מתוך מודעות לא מבוטלת לסכנת המוות הצפוי לו? ואולם רוטנברג מזהה כאן הבדל מהותי: "בחינוך החיילים להקרבת חייהם אנחנו מגיעים רק כמעט עד לשם. גם לי יש נכדים המשרתים ביחידות מובחרות, וגם בני זכרוננו לברכה נפל בפעילות מבצעית ביחידה כזו. כל חייל,

של תאי טרור המשתייכים לקבוצות דתיות בארץ וברחבי העולם, שפעילותם מבוססת על "התניה מוקדמת, מאורגנת ועמוקה". "אני איני מומחה לאסלאם", הוא אומר, "אך בספרי האחרון ביקשתי לבדוק איך עולם המחשבה המיסטי בדת המוסלמית משפיע על ההתנהגות העכשווית. לצורך ההשוואה בדקתי עד כמה אמונות בעולם הבא ובגן העדן משפיעות על תפיסות המוות והחיים בדתות השונות. בנצרות וביהדות, למשל,

"בזמן הפיגועים האחרונים במרכז הרב או בפיגוע הדריסה ברחוב יפו, התרעמתי נגד כך שאנשי התקשורת השטחיים מסתפקים באפיון 'הרוצח הנתעב'"

צילום: אמיל סלמן

לפעמים עד כדי הערצה: "בזמן הפיגועים האחרונים במרכז הרב או בפיגוע הדריסה ברחוב יפו, התרעמתי נגד כך שאנשי התקשורת השטחיים מסתפקים באפיון 'הרוצח הנתעב'. כשאני עומד מול זה או נשאל על כך אני קודם כול פותח ואומר: 'אני מעריץ את האיש הזה!'. לאיש הזה הייתה עבודה מסודרת, משפחה, בית מבוסס, ובכל זאת הוא בחר להיכנס לגוב האריות, בידיעה מוחלטת שהוא לא ייצא משם בחיים. תראה, המחבל על הטרקטור ביצע את הפיגוע במרכז העיר, בלי יכולת לברוח. ואני אומר בפירושי: 'אני מעריץ את הגבורה הזאת. מאיפה יש לו כוחות הנפש האלה?'".

כל גיבור, מקווה לצאת חי מההתקפה שלו; אך לא השאהיד, השאהיד לא". הסבר פסיכולוגי מרכזי שמציע רוטנברג בכמה מספריו קשור ל"מנטריזם ההיפנוטי" - המנטרה מובילה את האדם ל'טרנס', שבמהלכו הוא מפסיק לחשוב: "בפיגועים ב-11 בספטמבר מצא ה-FBI את הנחיות הפעולה של קבוצות המתאבדים, והדברים האלה נרמזים שם בפירושי. התאוריה שלי גורסת כי שינון מנטרות מסוימות הובילו את המפגעים לכניסה לטרנס, שהקל עליהם ללכת בצורה עיוורת לכל מטרה בשם האמת האחת שבה הם מאמינים". לדברי רוטנברג, הדרך הזאת מסייעת להבין את פעילותם

נוכחתי לראות שיש כלים של התניה פשוטה יחסית של אמונה בגאולה או בעולם הבא בתוך העולם הזה, המוטמעים בילדים מגיל צעיר. כדי להשתחרר מההתניות האלה במערכת האמונה או כדי להתנגד להם, דרוש תהליך פסיכולוגי ארוך וקשה. ילד שאומר 'ברוך השם' או 'בעזרת השם' מגיל שהוא עדיין לא יודע מה הוא מדבר, נתקל אחרי הרבה שנים במי שאומר לו שאין אלוהים, ועומד מול מה שנקרא 'דיסוננס קוגניטיבי'. קשה 'להרוס' לו את זה, מכיוון שאחרי ההתניות האלה, כבר לא שואלים שאלות".

לשיטתו של רוטנברג, ההתניה הזאת פועלת

מגיל אפס: "זה נמצא בספרות הדתית על כל צעד ושעל. אך אני לא מסתפק בממצאים הטקסטואליים - לספור כמה פעמים זה מופיע; לדעת, מה שחשוב הוא כמה פעמים משתמשים בזה באופן מעשי, ולא כמה פעמים זה מופיע בכתובים. ברגע שלוקחים ילד ומלמדים אותו כמה טוב מחכה לו בעולם הבא, הדבר הולך ומוטמע בתודעה שלו. בספרי החדש אני שואל כמה שאלות פרובוקטיביות ואפיקורסיות במיוחד על המיתוסים האלה, כמו מיתוס 72 הבתולות ופנטזיות אחרות. המנגנון האנושי הרציונלי קונה לו שביטה, בעיקר משום שמדובר בדברים הנטמעים עמוק בתודעה".

* * *

בסכסוך הדמים הישראלי-פלסטיני, אומר רוטנברג, האי-שוויון בתפיסת המוות מכתוב במידה משמעותית את הפערים הגדלים בין שני הצדדים בנכונות להקרבה. "אמרתי פעם בהרצאה משפט שקומם עליי רבים: 'לאמא הערבייה כואב פחות כשהבן שלה נהרג משכואב לאמא היהודייה'. וכולם הזדקקו מיד: 'איזו גזענות, איזו אפליה'. אז ניסחתי זאת מחדש: 'לאמא ערבייה, המאמינה בהישארות הנפש ובעולם הבא, יש כוחות חזקים הרבה יותר לקבל את מותו של הבן מאשר לאם היהודייה הישראלית שאין לה אמונות כאלה'. אמרתי אותו דבר, רק ניסחתי זאת אחרת. יש

בקרבתנו סירוב עמוק מאוד לקבל את זה שאנחנו נלחמים בתרבות המחנכת את בניה להקרבת חייהם".

חידוד הפער בתפיסת הקרבת החיים בין "האם הערבייה" ל"אם היהודייה" מזמן דיון באפיון התדמיתי של לוחמים יהודים-דתיים, המועצם יותר ויותר באמצעי התקשורת בישראל. בפגיעים האחרונים בירושלים מיהרה התקשורת הישראלית להבליט את השתייכותם המגזרית (ולא בכדי - המשפחתית) של שלושת הבחורים שקמו על המחבל להרגו. בשלושת המקרים, זכרו כל אמצעי התקשורת להדגיש, קמו צעירים דתיים, שקיבלו חינוך דתי ולאומי, ופעלו מתוך רוח הקרבה שאבדה כבר מן השוטר הממוצע או האזרח הממוצע בישראל. בכל זאת, נדמה שדעת הקהל הישראלית עדיין מתעקשת שלא להשוות בשום צורה את הרוח שהניעה את "הרוצח הנתעב" הנוהג בטרקטור לזו שהובילה את הבחור לעלות לקראתו כדי לעצור אותו ולהציל חיי רבים.

ואולם רוטנברג דווקא אינו נבהל מהשוואה כזו: "קודם כול, כפי שאמרתי, אני חושב שמי שמסתפק באפיון 'הרוצח הנתעב' לא אומר שום דבר בעל משמעות, אלא סתם אמירה שיש בה תקינות פוליטית, אך אין בה כל עומק. שנית, אני לא בטוח שאין כאן בסיס להשוואה, על אף שזהו בוודאי נושא רגיש מאוד. אסור לשכוח שנהג הטרקטור פעל ללא נשק אישי ומתוך תודעה של הקרבה עצמית. אני משוכנע שבמקרה הזה הוא לא פעל במודעות של מישהו העומד לצאת בחיים, שהרי הוא לא הותיר לעצמו אף נתיב מילוט". ואולם, לאור דבריו של רוטנברג, האם אפשר להרחיק לכת ולדבר על מערכת אמונות משותפת לכל מי שפועל מתוך נכונות למסירות נפש? "זה נושא רגיש מאוד", הוא מהסס. "שאלו המלך, למשל, נפל על חרבו כדי שלא ישפילו את גווייתו - 'חרקירי' של ממש - אך גם זה חלק מהמסורת שלנו, לא? בדומה לכך, בניגוד לתפיסה הרווחת בפרשנות עקידת יצחק, ש'אפילו חרב מונחת על צווארך, אל תתייאש מן הרחמים', שמעתי פעם מישהו אומר שגם עקידת יצחק משמשת אותנו כדי להכשיר

ציור: גיהנום מאת Herrad von Landsberg, המאה ה-12

את הקרקע לתפיסת הקרבת החיים".

האם עלינו לחנך את לוחמינו לתפיסה שכזאת? רוטנברג מתלבט מאוד בשאלה זו. "קח לדוגמה את התפיסה הצבאית 'לא משאירים פצוע בשטח'; האם כיום היא עודנה רלוונטית? במציאות שבה פדיון שבויים מוביל למעשה למחיר דמים גדול כל כך ולפגיעה ביטחונית כה גדולה, יש הכרח לשוב ולהזכר גם בכלל: 'אין פודין את השבויין יותר על כדי דמיהם מפני תיקון העולם'.² עד היום חינונו את חיילינו להקריב את חייהם, אך היום יש רבים שחושבים שיהיה צורך לצעוד צעד נוסף. עד היום חינונו את החייל להקרבה, מתוך אמונה שהוא יכול לצאת חי; צעד נוסף יהיה לומר לחייל שהוא יכול גם להיתפס ולא יהיה קל לפדות אותו. אך מובן שזהו נושא רגיש מאוד".

"יש לשקול שתי אופציות", מבהיר רוטנברג, "את האופציה של שמשון, במקרה הטוב, אך גם את האופציה של שאול המלך, במקרה הרע". לכך, הוא מוסיף, יש גם תימוכין הלכתיים: "הבית יוסף למשל, כותב במקום אחד (בהקשר לשעת השמד. א"י), שאדם 'יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג את עצמו, אם הוא ירא שלא יוכל לעמוד בניסיון; וכן יכול אפילו כשאול בן קיש, שאם ירא שמא יעשו לו יסורים קשים, שיכול למסור עצמו למיתה'.³ "זהו אמנם דבר נורא, אך לאור המציאות צריך להתחיל לדבר גם על זה, לפחות בתור אפשרות או בתור הצהרה טקטית".

ואולם, רוטנברג מתייחס גם לחשש הממשי, שבדרך זו נמצא את עצמנו מתבוססים במעין 'פולחן מוות' מועצם משלנו. "הדיבור על כך אכן מעורר תחושה קשה מאוד, אך אני חושב שאי אפשר לפטור באדישות את השאלות האלה. הרהורים מסוג זה הם בפירוש מחויבי המציאות. כשאדם דתי פועל ברוח הקרבה, אפשר שהוא מושפע מאווירה דתית של פולחן מוות אצל האויב". השפעה דומה עשויה לטענת רוטנברג להוביל לא רק להקרבה שמטרתה למנוע שפיכות דמים, אלא גם לשאהידיזם שמטרתו להרבות שפיכות דמים: "אחרי

הרצח שביצע ברוך גולדשטיין טענתי בפירוש שאי אפשר 'לנקות' את החמאס מהאחריות לאווירת פולחן המוות, שבאופן פרדוקסלי גם הוא עצמו פעל בתוכה".

* * *

ומה בחינוך היהודי הדתי עשוי לסייע לפתח נכונות להקרבת החיים? מה בחינוכו של הבחור שעלה על הטרקטור הכשיר בו את העוז לעלות ולהרוג את המחבל? "חרף החרב המונחת וחרף הצו 'וחי בהם'", אומר רוטנברג, "נראה לי שבאמונה העמוקה של היהודי הדתי הממוצע בעולם הבא או

"נראה לי שבאמונה

העמוקה של היהודי

הדתי הממוצע בעולם

הבא או בהישארות

הנפש, יש משהו

שתורם לפיתוח

תפיסה ייחודית;

מעין תפיסת 'שאהיד'

מעודנת מאוד"

בהישארות הנפש, יש משהו שתורם לפיתוח תפיסה ייחודית; מעין תפיסת 'שאהיד' מעודנת מאוד, אולי בצורה המשיקה גם ל'קידוש השם'. אלה דברים קשים ועדינים מאוד". ממחר רוטנברג להצביע על ההבדל הגדול בין ההקרבה הזאת ובין ה'שאהידיזם', כלשונו: "כידוע, האידיאליזם של בני החינוך הדתי מוביל לכך שהם תופסים עמדות מפתח בצבא, בחלוציות ובהתנחלות, אבל חשוב לשים לב לכך שהם לא מקריבים את החיים עצמם, אלא דבר אחר - את חיי הרווחה והנוחיות"; ובכל זאת, אין הוא חומק גם מן הצד השווה: "האידיאליזם המפותח הזה יוצר בסופו של דבר דמות

של צעיר שמפחד הרבה פחות להסתכן ואומר, 'אם זה מה שנדרש ממני, זה מה שאעשה'. מבחינה זו יש אולי כמה סממנים שיכולים להזכיר משהו מה'שאהידיזם', כמו האמונה בעולם הבא או האמונה בערכים עמוקים של הקרבה. אפשר לחשוב לדוגמה על תפיסת 'אדם כי ימות באוהל' - אלו הממיתים עצמם באוהלה של תורה', ומוכנים גם להקריב את החיים". החייל רועי קליין ז"ל זינק על רימון כדי להציל את חיי חבריו, ופעל מתוך הקרבה, אך בקושי זכה להערכה. זה מעורר מחשבות. אני בהחלט משוכנע, למשל, שהאמונה הדתית באחיזה אמיתית בארץ הזאת או האמונה הדתית ב'עולם שכולו טוב' גורמות לכך שהצעירים הדתיים מהססים פחות לקפוץ לאש או לעשות מעשים אמיצים. אבל אני מאוד רוצה להיות זהיר.

* * *

מה צופן העתיד בסביבה שבה פולחן המוות הולך ומתעצם? כיצד אפשר להילחם בדימויים כה מבוססים המעצבים את התודעה ומשפיעים השפעה מכריעה על המציאות היומיומית? "לצערי", אומר רוטנברג, "אין בפי תשובות טובות או אופטימיות, על אף שהשאלות האלה מציקות לי מאוד. מצד שני, גם כשאין פתרונות טובים, חשוב להעמיק את המודעות לבעיות ולהסתייע בהן כדי להישיר מבט אל המציאות. בעניין זה אינני מתבייש להגדיר את עצמי כ'מגמגם', מלשון 'גם-גם', שכן אני מודה שאיני יכול להשיב תשובה נחרצת לשאלה כזו. דבר בסיסי כל כך כמו פולחן המוות והחיים הוא דבר שקשה מאוד להילחם נגדו, אך חשוב לשאול את השאלות ולא למחר לאמץ תשובות שטחיות של פוליטיקאים".

¹ מ' רוטנברג, על החיים והאלמוות, בהוצאת ראובן מס, 2008 (192 עמודים).

² משנה גיטין ד, ו.

³ בית יוסף, יורה דעה, ס' קנז א'.

המניין המכבד

כבוד הציבור מול כבוד הבריות

בשנים האחרונות רב העיסוק במניינים השוויוניים בשיח הדתי-לאומי. ואולם, התבוננות מעמיקה יותר מעלה כי לא תמיד מתממשת בהצלחה ההבטחה לשוויון. הצעה חדשה, על בסיס ניתוח מושגי הכבוד בתפילה ובבית הכנסת

צילום: מיתר דבח

הדס פורת-רואש

העיסוק במניין השוויוני, על שלל גווניו ותצורותיו, חוזר ועולה: קהילת "שירה חדשה" בירושלים, חלוצת המניינים השוויוניים, הנה עובדה מוגמרת וידועה, ואט אט צצים מניינים שוויוניים גם בערים אחרות ברחבי הארץ.

לכאורה, המניינים השוויוניים, כשם כן הם - מממשים מציאות שוויונית בין נשים לגברים: הנשים משמשות בעלות תפילה, עולות לתורה ואף קוראות בה. המחיצה חוצה את בית הכנסת לשני חלקים שווים, והעזרות ממוקמות זו בצד זו (בניגוד לבתי כנסת רבים שבהם עזרת הנשים ממוקמת מאחורי עזרת הגברים, או נלווית אליה), כך שגם המתפללים וגם המתפללות זוכים לראות את העולים לתורה ואת ארון הקודש. אלא שבהתבוננות מעמיקה יותר מתברר כי למרות ההבטחה שבשם, קשה לומר שאכן מתקיים שוויון במניינים אלה. למשל, נשים אינן עוברות לפני התיבה בחלקי התפילה הנצרכים ל"מניין", והן אינן עולות בעליה הראשונה והשנייה, השמורות לכהן וללוי.

הדס פורת-רואש היא עורכת דין, בוגרת גרעין "מעין" במדרשת הבנות עין הנצי"ב וחברה בקהילת "דרכי נועם" - קהילה הלכתית שוויונית, במודיעין.

קריאה לחיזוק החינוך היסודי-הממלכתי-הדתי

אנו, אנשים ונשים מכל זרמי הציבור הדתי, מאמינים כי החינוך הדתי צריך להיות משותף לכולם וכי ניתן מתוך עוצמה ומתוך מחויבות דתית ומצוינות תורנית לחנך את ילדי ישראל לחיי תורה ומצוות. דבר זה יתאפשר במיוחד במקום בו שומרים על אהבת ישראל ואחדותו.

אחריותנו לכלל ילדי ישראל מחייבת את כל מוסדות החינוך לדאוג לתלמידנו תוך שמירה על רמתו הדתית הגבוהה של ביה"ס.

לפיכך אנו קוראים לציבור הדתי כולו לגלות אחריות ולשלוח את בניו ובנותיו למערכת החינוך הממלכתית-דתית.

אנו קוראים לרשויות המופקדות על תקציבי המדינה לחזק את החינוך הממלכתי הדתי ע"מ שיוכל לעמוד במשימותיו הרבות והחשובות.

על החתום:

(רשימה חלקית)

הרב צפניה דרורי, הרב פרופ' נחום אליעזר רבינוביץ, הרב חיים אירס, הרב דוד ביגמן, הרב שמעון ביטון, הרב בניהו ברונר, הרב יהודה גלעד, הרב חגי גרוס, הרב שמואל דוד, הרב אביה הכהן, הרב צחי הרשקוביץ, הרב יוני וולף, הרב אליעזר וייל, הרב יחיאל וסרמן, הרב יהודה טרופר, הרב ד"ר אלי כאהן, הרב בני לאו, הרב רונן לוביץ, הרב רונן ופנינה נויבירט, הרב משה שפטר, הרב מאיר נהוראי, הרב דני ניקריטין, הרב ד"ר דרור פיקסלר, הרב שי פירון, הרב ד"ר שלמה פישר, הרב שרגא פרוכטר, הרב יוחנן פריד, הרב מאיר רובינשטיין, הרב יואל קרצ'מר רזיאל, הרב אבי רט, הרב שמואל ריינר, הרב אליקים פ. שמשוביץ, הרב ירוחם שמשוביץ, הרב ד"ר דב שחר, הרב שרון שלום. ד"ר ברוך אופיר, יוסקה אחיטוב, ד"ר רונן אחיטוב, טובה אילן, ד"ר רננה אילן, פרופ' יעקב אלבוים, אופיר אלגרבל, ד"ר אמנון אלדר, ד"ר זאב אפל, ד"ר דרור ארליך, ירון ביטון, שמולי בינג, יוחנן בן יעקב, ד"ר גדי גבריהו, ד"ר זהבית גרוס, שמוליק דרורי, ד"ר יעקב הדני, יונתן בן הרא"ש, שרגא בר און, ד"ר מיכה גודמן, ד"ר דב גולדפלס, אברהם דובדבני, ישראל הראל, ד"ר פרל הרשקוביץ, ד"ר שלוה וייל, גילי זיוון, פרופ' ישראל זיידרמן, נח חיות, אדמונד חסין, ד"ר דוד טאוב, ד"ר מיכאל טובין, משה (קינל) טור-פז, עדנה טיקטין, ד"ר אביגיל ינון, יובל כאהן, ד"ר חיים כהן, ד"ר נעמי כהן, אליעז כהן, פרופ' יעקב כץ, ד"ר עליזה לביא, אודי ליאון, אורי ליברטי, הדר ליפשיץ, ד"ר פנינה מייזליש, ליאורה מינקה, יפעת סלע, פרופ' בני ערד, רננה פילזר, ד"ר אריאל פיקאר, ד"ר צבי פלאוט, חנה פנחס, חנה פסטרנק, ד"ר דנה פרג, ד"ר דבורה קורן, ד"ר מאיר קלך, פרופ' שלמה קניאל, ד"ר אבינועם רוזנק, ד"ר יעל רוטנברג, פרופ' ישראל ריץ, אלישיב רייכנר, נחמיה רפל, רני שגיא, ד"ר אפריים שוהם, ד"ר חנה שחר, אברהם שטיין, ד"ר אלי שכטר, פרופ' אביגדור שנאן, ד"ר אמנון שפירא, אסתר שקלים, ד"ר יחיאל שרמן, ועוד רבים הרשומים בעצומה

לחתימה על העצומה היכנסו דרך הקישור:

<http://www.atzuma.co.il/petition/shattah/1>

לתרומה לקמפיין ולפרטים נוספים: 03-6072739

למעשה, השוויוניות ב"מניין השוויוני" איננה בין גברים ובין נשים, אלא בין נשים ובין ילדים: קבלת שבת, פסוקי דזמרה ומזמור הכבוד היו מאז ומעולם קטעי תפילה שקריאתם ניתנה לילדים מתוך רצון לחנכם לתפילה. קטעי התפילה האלו אינם נדרשים למניין, ולכן אין מניעה שילדים יוציאו בהם ידי חובה את כל המתפללים - מה שאין כן בתפילות הנדרשות למניין. מתברר אפוא כי הגדרת המניין בתור "שוויוני" אינה מדויקת. כמו כן, הטיעונים ההלכתיים שהוא מושגת עליהם אינם טיעונים של שוויון. ערך השוויון אינו מוכר בהלכה: ההלכה מבחינה בין יהודי לנוכרי, בין כהן לישראל ובין גבר לאישה.² לעומת זאת, עיקר הנימוקים ההלכתיים התומכים במניין המשתף נשים בצורה אקטיבית, מבוססים על ערך ה"כבוד". טיעונים אלה יוצאים נגד הטיעונים העומדים בבסיס התנהלותו של מניין התפילה המסורתי המדיר את הנשים מהפולחן הדתי, שאף הם טיעוני "כבוד". על כן מוצע כאן לשנות את שמו (ובכך לשנות גם את תכליתו) של ה"מניין השוויוני" ל"מניין המכבד".

ארבעה סוגי כבוד

ד"ר אורית קמיר³ מבחינה בין ארבעה סוגים שונים של מושג הכבוד. הניתוח לארבעה "סוגי כבוד" מאפשר הגדרה ברורה של תופעות חברתיות, ובעצם "מתן שם" להתנהלות החברתית שאנו פועלים בה:

1. **הדרת כבוד** - מונח זה קשור בטיפוס מוגדר של מבנה חברתי. "חִבְרוֹת הדרת כבוד" הן חברות שבהן הדרת הכבוד והיפוכה - הבושה, הן שתי פניו של הערך המרכזי המשמש להבניית הסדר החברתי וההייררכיה המעמדית. בחברות אלו הדרת הכבוד היא מקור ערכו ומעמדו של כל פרט. בחברות הדרת כבוד כל פרט חייב לעמוד בנורמות התנהגות ברורות ומוכרות לכול, וערכו החברתי נמדד על פי מידת עמידתו בדרישות הנורמטיביות האלה. עמידה בנורמות הדרת כבוד מחייבת שמירה קפדנית על כללים. לדוגמה: החברה הישראלית דורשת מהגבר שלא להביע את רגשותיו, להפגין קשיחות תמידית, ולדאוג תמיד שלא "ייצא פראיר". חברות הדרת כבוד מבוססות ברובן על נורמות גבריות. הן מחילות על נשים ועל גברים נורמות וכללי

התנהגות שונים, שלפיהם הדרת הכבוד הגברית נקנית באומץ אקטיבי ואגרסיבי, ואילו הדרת הכבוד הנשית נקנית בטוהר וצניעות. כמו כן, הדרת כבודה של האישה נובעת מהדרת הכבוד של בעלה. לפיכך, כל פגיעה בצניעותה של האישה היא גם פגיעה בהדרת הכבוד של הבעל.

2. **כבוד סגולי** - ערך ליברלי מודרני שהתגבש במשמעותו הנוכחית המלאה בעקבות זוועות מלחמת העולם השנייה, והוא קבוע בסעיפה הראשון של הכרזת האו"ם על זכויות האדם משנת 1948: "כל בני האדם נולדים חופשיים ושווים זה לזה בכבוד האדם ובזכויות". זהו ערך אוניברסלי

אקטים דתיים

פומביים מתבצעים

אך ורק על ידי הגבר.

בכך הפכו את כל אותן

המצוות שמהן נשים

"פטרות" למצוות

ש"אסורות" עליהן

1. **הדרת כבוד** - מונח זה קשור בטיפוס מוגדר של מבנה חברתי. "חִבְרוֹת הדרת כבוד" הן חברות שבהן הדרת הכבוד והיפוכה - הבושה, הן שתי פניו של הערך המרכזי המשמש להבניית הסדר החברתי וההייררכיה המעמדית. בחברות אלו הדרת הכבוד היא מקור ערכו ומעמדו של כל פרט. בחברות הדרת כבוד כל פרט חייב לעמוד בנורמות התנהגות ברורות ומוכרות לכול, וערכו החברתי נמדד על פי מידת עמידתו בדרישות הנורמטיביות האלה. עמידה בנורמות הדרת כבוד מחייבת שמירה קפדנית על כללים. לדוגמה: החברה הישראלית דורשת מהגבר שלא להביע את רגשותיו, להפגין קשיחות תמידית, ולדאוג תמיד שלא "ייצא פראיר". חברות הדרת כבוד מבוססות ברובן על נורמות גבריות. הן מחילות על נשים ועל גברים נורמות וכללי

קיום "בכבוד", למרות השוונות הזאת. כבוד המחיה הוא אפוא "הנדבך הנוסף", "הקומה השנייה" שמעל הכבוד הסגולי.

4. **הילת הכבוד** - זוהי תכונה טבועה, מוחלטת, נצחית ובלתי ניתנת לפגימה. הילת הכבוד נסמכת על המטפורה של בריאת אדם "בצלם אלוהים". בני האדם מכילים ניצוץ מהילת הכבוד האלוהית, על "זכויות" האל וחובות האדם הנגזרות ממנה. אם כן, הילת כבודו של האדם נובעת מן העובדה שהוא נברא בצלם אלוהים ותהילת השמים הואצלה עליו.

החלתה של תאוריית סוגי הכבוד על המקורות ההלכתיים שעליהם מתבסס המניין המכבד, מחדדת את ההתבוננות על המשמעות ועל הלגיטימיות של המניין בחברה הדתית האורתודוקסית.

"כולם עולים למניין שבעה"

נקודת המוצא לדיון בעניין שיתוף נשים בתפילה נמצאת בברייתא במגילה כג ע"א: הכל עולין למניין שבעה, אפילו קטן אפילו אישה, אבל אמרו חכמים אישה לא תקרא בתורה מפני כבוד הציבור.

מפשט הברייתא עולה כי מלכתחילה קריאת התורה הייתה מותרת גם לנשים, אך עקב "כבוד הציבור" היא נמנעה מהן. פרופ' דניאל שפרבר⁴ ופרופ' אליאב שוחטמן⁵ חלוקים בשאלת היווצרותה של הברייתא בצורתה זו. הרב שפרבר מזהה שני רובדי התפתחות: בעת העתיקה נשים היו יכולות לקרוא בתורה, ואכן עשו זאת, ואולם במהלך השנים התפתחה הנורמה שלפיה נשים אינן עולות לתורה "מפני כבוד הציבור". פרופ' שוחטמן, לעומתו, מתייחס לברייתא כאל יחידה אחת, ולפיה גם אם מעיקר הדין נשים עולות למניין שבעה, בפועל הן אינן עושות כן, מפני שאין זה כבוד הציבור שאישה תקרא בתורה. משמעותה המעשית של מחלוקת זו לשאלת קריאת הנשים בימינו היא, שלדעת הרב שפרבר ניתן לחזור לדין הראשוני ולאפשר לנשים לעלות לתורה, משום ש"כבוד הציבור" הנו מושג חברתי תלוי זמן ומציאות, ואילו לדעת פרופ' שוחטמן, הסיפא של הברייתא קובע קביעה חד-משמעית שאין אפשרות לסטות ממנה. פרופ' שוחטמן מביא מספר רב של פירושים למושג "כבוד הציבור",

אשר מרוקנים אותו ממשמעותו החברתית ומעניקים לו תוכן הלכתי - "נצחי" יותר, אך בבחינת הפירושים אפשר לגלות כי בבסיסם עומדת השקפת עולם חברתית שבמידה רבה איננה אלא השקפת עולם של "חברת הדרת כבוד". לדוגמה: שוחטמן מעלה את הטענה שכיוון שהדעה הרווחת בהלכה היא שאין נשים מחויבות כלל בקריאת התורה, אין זה כבוד הציבור שיקרא בתורה מי שאינו מחויב בכך. ואף מזכיר בהקשר זה את הכלל התלמודי: **"מי שהוא פטור מדבר ועושהו, נקרא הדיוט"**.⁶ "כבוד הציבור"

הנלקח בחשבון במערכת ההלכתית, והאם קיימים ערכי כבוד אחרים, שעולים עליו ואולי אף מסוגלים לדחותו?

מהו "כבוד הציבור"?

החברה היהודית המסורתית היא חברת הדרת כבוד. נורמות הדרת הכבוד היהודיות מבוססות על עלייה במעלות התורה, הבאות לידי ביטוי בלימוד תורה מרובה ובהקפדה על מצוות.⁸ האקטים הדתיים הפכו לחלק מנורמות הדרת הכבוד הגבריות. על אף שרוב המצוות חלות על שני המינים כאחד,

צילום: דני כתרי

נשים מודרות מכל אקט דתי פומבי. אקטים דתיים פומביים מתבצעים אך ורק על ידי הגבר. בכך הפכו את כל אותן המצוות שמהן נשים "פטורות" למצוות ש"אסורות" עליהן. מתוך ההנחה הזאת נשים המתעטפות בטלית נתפסות כ"רפורמיות", אף שמצוות הציצית איננה "אסורה" על נשים.

בית הכנסת - זירת משחקי כבוד

הזירה המרכזית למיצוב נורמות הדרת הכבוד הוא בית הכנסת ותפילות הציבור, ו"משחקי הדרת הכבוד", הקובעים את מעמדו של הפרט בחברה הדתית, באים לידי ביטוי בכל עוזם בקריאת התורה: בגמרא (גיטין נט, ע"ב) מנסים חכמים לקבוע סדר קבוע לשבע העליות, והם מנמקים זאת בטיעון "מפני דרכי שלום". בעצם, חכמים מנסים לקבוע כללים שיצמצמו את משחקי הדרת הכבוד בבית הכנסת. העלייה הראשונה והשנייה שמורות לכהן וללוי, שהם בעלי הדרת הכבוד הגבוהה ביותר, ונמצאים מחוץ או מעל למשחקי הדרת הכבוד. גם בתקופות

מאוחרות יותר התקבעו בקהילות שונות מנהגים המבטאים את מעמדו החברתי של כל אדם בקהילה על ידי העלייה שהוא מקבל⁹ - בין שהייתה זו העלייה השלישית שנשמרה למרא דאתרא, ובין שהתקבל האיסור להעלות לתורה את מי שאשתו הייתה מתהלכת בלא כיסוי ראש.¹⁰ אישה שאינה מקפידה על צניעותה פוגעת כל כך בהדרת הכבוד שלה ושל בעלה, עד שהוא אינו ראוי לעלות לתורה.

מאחר שבית הכנסת הוא הזירה המרכזית

"קול באישה ערווה" (המונח "ערווה" מתייחס לפגיעה בהילת הכבוד - ראו פירוט בהמשך), אלא נראה שלפיה עצם ההשתתפות של נשים באירוע הציבורי פוגע בכבוד הציבור.[[]^{2]} המשמעות היא שהגמרא מודעת לכך שהאיסור נובע משיקולי הדרת כבוד גרידא, ולא משיקולים "דתיים".

כבוד הציבור בתלמוד הבבלי

"כבוד הציבור" איננו מושג הלכתי נפוץ, ומלבד ההלכה האוסרת עליית נשים לתורה מפני "כבוד הציבור", הוא מוזכר בתלמוד הבבלי עוד כחמש פעמים בלבד. המכנה המשותף להלכות האלה הוא שעניינן בסדרי תפילה וקריאת התורה בבית הכנסת. גם בספרות הפוסקים השימוש במטבע הלשון הזה מתקשר בדרך כלל לעניינים האלה.[[]^{3]}

סקירה קצרה של המקורות בגמרא שמוזכר בהם המונח "כבוד הציבור" מביאה למסקנה כי מונח זה מסמל בבירור את הדרת הכבוד של ציבור הגברים. ניקח לדוגמה את המקרה של ה"פוחח" (מגילה כד, ע"ב):

בעא מיניה עולא בר רב באביי: קטן פוחח מהו שיקרא בתורה? אמר ליה: ותיבעי לך - עירום; עירום - מאי טעמא לא? משום כבוד הציבור. הכא נמי - משום כבוד הציבור.

[שאל עולא בר רב את אביי: האם יש מקום לומר שכיוון שמדובר בקטן, היעדר לבוש אצלו אינו נחשב, ולכן יכול לקרוא בתורה? אמר לו אביי: לפי דרך המחשבה הזו, עליך לשאול על קטן עירום: שמכיוון שהוא קטן אין לו משום "ערוות דבר" ובכל זאת הוא אינו קורא בתורה; אלא עירום - מה הטעם לא יקרא? משום כבוד הציבור. כאן גם כן - לא יקרא פוחח משום כבוד הציבור].

לפי פרשנות הגמרא "פוחח" הנו "עירום". עירום אינו קורא בתורה משום כבוד הציבור. הגמרא מצמצמת את השאלה לקטן פוחח. רש"י מסביר את דיוק הגמרא: גדול פוחח אסור משום "והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערוות דבר" (דברים כג, טו) - כלומר, גדול פוחח לא יקרא בתורה בגלל הפגיעה במחנה הקדוש, או במילים אחרות - פגיעה בהילת הכבוד, אך אם קטן פוחח יקרא בתורה אין כאן פגיעה בהילת הכבוד, אלא בכבוד הציבור בלבד. ההבחנה הזאת

מדגישה את היחס ל"כבוד הציבור" בתור מושג המדבר על הדרת כבוד, בניגוד להילת הכבוד. הגמרא מציירת אפוא תמונה חד-משמעית: בית הכנסת הנו מקום מרכזי למשחקי הדרת כבוד, ועל כן מושג "כבוד הציבור" משמש טעם מרכזי בשאלות שונות הקשורות לסדרי התפילה.

מהו "כבוד הבריות"?

מושג אחר של כבוד, שמופיע הרבה יותר בכתביה ההלכתית, הוא "כבוד הבריות".

המשמעות הראשונית למונח הזה הנה כבוד הבריות שנבראו בצלם - צלם אלוהים. זוהי כמובן "הילת הכבוד". פרשנות זו מובעת על ידי כותבים רבים. המונח "כבוד הבריות" מעגן את כבוד הבריות בהיות האדם נברא, ובד בבד מדגיש את האינהרנטיות ואת הטבעיות של כבוד האדם מבחינה מוסרית-ערכית.[[]^{4]} חתירה זו אחר כבוד אינהרנטי לאדם מזכירה מאוד את הכבוד הסגולי-ההומניסטי, שתואר לעיל.

לדעת בלידשטיין^[5], הבחירה בלשון רבים נועדה לציין כי המקומות שמוזכר בהם כבוד הבריות, מדברים, למעשה, על כבוד היחיד, שבו בני האדם כולם שווים (כשם שכאשר נפגע כבודו הסגולי של אדם יחיד, נפגעת החברה כולה). חיזוק לעמדה זו נמצא, כמובן, בשימוש במטבע הלשון "כבוד הציבור". כאמור, הגמרא בוחרת במונח "כבוד הציבור" בסיטואציות מובהקות של הדרת כבוד. לפיכך, הבחירה במקרים אחרים במונח "כבוד הבריות" מייחדת ומבחינה בין שני המונחים האלו.

"גדול כבוד הבריות הדוחה לא תעשה שבתורה" - הכלל הזה מופיע לראשונה בסוגיה בברכות יט, ע"ב. לכאורה, הוא מציג את כבוד הבריות בתור ערך-על, הגובר אף על הוראות האל שבתורה. הגמרא מעמתת את הכלל הזה עם הכלל: "אין חוכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה"[[]^{6]}. לכאורה יש כאן סתירה, אולם הגמרא מבקשת ליישב אותה בכך שהיא מצמצמת את הכלל "גדול כבוד הבריות..." למצוות מדרבנן בלבד. לפי הגמרא, הכלל הזה, שכאמור דוחה מצוות "לא תעשה" שבתורה, מדבר בעצם על מצוות "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" המצווה שעניינה מחויבות לדברי חז"ל - התורה שבעל פה. מצוות "לא תסור" הופכת את ההלכות שנקבעו על ידי חכמים לחלק בלתי נפרד מהתורה שבכתב, אך בכל זאת קיים מדרג - מצוות דרבנן יידחו מפני כבוד הבריות.

כבוד הבריות ככבוד המחיה

הצמצום הזה מחייב לחשוב גם על הטענה שלפיה כבוד הבריות הוא לאמתו של דבר הילת הכבוד. למרות הניסיונות להשוות בין שני המושגים, ברי כי כבוד הבריות

אינו מדורג באותה מעלה כמו זו של הילת הכבוד, שהרי הילת הכבוד באה לידי ביטוי במצוות מדאורייתא, ואילו כבוד הבריות הוא כלל מוסרי המתקיים רק בדרגת מצוות דרבנן.

כבוד הבריות איננו מצטייר כנורמה אוניברסלית אלא כנורמה יחסית, התלויה במצבו הספציפי של האדם וברגשותיו האינדיבידואליים.[[]^{7]} פעמים רבות משתמשים בפסיקה ההלכתית במונח "נחת רוח" כמונח מקביל ל"כבוד הבריות". במסכת חגיגה, למשל, מתואר מקרה בבית המקדש שבו ניתן לנשים לסמוך ידיהן על קורבן השלמים, לא משום שהדבר מותר להן, אלא כדי לגרום להן "נחת רוח".[[]^{8]} מתברר אפוא שכאשר אמוראי הגמרא מזהים פעולה העלולה לגרום לפגיעה בנשים, הם מוכנים בנסיבות מסוימות להתעלם מהאיסורים ומתירים לנשים פעולות אשר במצב רגיל נחשבות כאסורות עליהן, או כגנאי אם נשים יעשו אותן.[[]^{9]}

ייתכן כי אפשר ליחד משמעות נוספת למונח הזה - כבוד הבריות ככבוד המחיה. השימוש בכבוד הבריות אינו אחיד, והוא מופיע בהקשרים שונים ובסיטואציות שונות, מכיוון שכבוד הבריות הוא מונח הצומח מהמציאות החברתית הנוהגת, מתוך הכרה בתחושות האינדיבידואליות של פרטים וקבוצות שונות בכלל החברה היהודית.

ההתייחסות לכבוד הבריות כאל "ערך-על", הדוחה מצוות מסוימות, מלמדת על הקשר בינו ובין הילת הכבוד, ומעמידה אותו בתור מעגל נוסף העוטף ומרחיב את הילת הכבוד. ועל כן, "כבוד הבריות", אף שהוא קשור קשר בל יינתק להילת הכבוד, הרי שהוא מתייחס לכבוד המחיה.

"המניין המכבד" - מניין של כבוד המחיה אם נחזור למניין המכבד, כעת נוכל לקבוע כי אין המדובר בהילת הכבוד, שכן שיתוף הנשים בתפילה איננו חובה הנובעת מצלם אלוהים, או מתוך ההכרה בשוויון הבסיסי והמוחלט בין הבריות, אלא מתוך הרצון לפתח את הזהות הדתית של הנשים ואת מקומן בחברה הדתית. בהקשר זה

כאשר אמוראי הגמרא

מזהים פעולה העלולה

לגרום לפגיעה בנשים,

הם מוכנים בנסיבות

מסוימות להתעלם

מהאיסורים ומתירים

לנשים פעולות אשר

במצב רגיל נחשבות

כאסורות עליהן

כבוד הבריות, משמעותו כבוד המחיה של הנשים.

כבוד הציבור מול כבוד הבריות

מכל הנאמר עד כה למדנו כי בשאלת שיתוף הנשים בתפילת הציבור עומדות שתי נורמות זו מול זו: האחת היא כבוד הציבור - כלומר הדרת כבוד - אשר אינה מאפשרת את שיתופן של נשים בתפילה הציבורית, ולעומתה נורמת כבוד הבריות - כלומר כבוד מחיה - המאפשרת לנשים (אם הן רוצות) להשתתף בחלקי התפילה שאינם מדאורייתא. על סמך הכלל ההלכתי שלפיו כבוד הבריות דוחה "לא תעשה" מדרבנן, קל וחומר כי ראוי שידחה "לא תעשה" של הציבור.

סיכום ומבט לעתיד

הרצון לאפשר לנשים השתתפות פעילה במהלך התפילה הציבורית, בתור שותפות שוות ערך לחיים הדתיים ולפולחן הדתי הציבורי, מתוך ההכרה בכבוד המחיה שלהן, הופך את המניין המכבד ללגיטימי יותר בעיני היהדות האורתודוקסית. נוסף לכך, במניין הזה ההתייחסות אל המגבלות הקיימות לנשים בתפילה היא כאל "אילוצי מערכת" הנובעים ממערכת החובות של הילת הכבוד, ולא מתוך השקפת עולם של חברת הדרת כבוד.

מנגד, ייתכן שדווקא אילוצים אלו יביאו לשינוי נורמות הדרת הכבוד: פסוקי דזמרא, שבתחילת התפילה, נאמרים בדרך כלל במהירות, אך מכיוון שזהו החלק העיקרי שבו נשים עוברות לפני התיבה, בקהילות השוויוניות יש ניסיון להעלות את קרנו, למשל על ידי שילוב של שירה בחלק זה.

נוסף לכך, קהילות אלה מנסות לשנות את היחס הכללי לתפילה - התפילה אינה עוד תפקיד האב והבנים, אלא היא משותפת לכל בני המשפחה, ומהווה חלק בלתי נפרד מהפעילות הכללית בתור קהילה. הקהילות יצרו תנאים שיאפשרו זאת: התפילה מתחילה בשעה מאוחרת התפילה; בזמן קריאת התורה מתקיימת תפילת ילדים; מתקיים לימוד משותף להורים ולילדים; ועוד ועוד.

התפילה הפכה מזירה של משחקי הדרת כבוד גבריים למקום מפגש של משפחות, ובמסגרת הקהילתית ניתן מקום גם לגברים, גם לנשים וגם לילדים.

^[1] למשל קריאת שמע וברכותיה ותפילת העמידה. לפי חנה ספראי, מניין הוא עדה של עשרה גברים. ראו: ח' ספראי "מניין - מגדר ודמוקרטיה", רבגוני 3 (2000), עמ' 42.

^[2] בלידשטיין, "כבוד הבריות וכבוד האדם", בתוך: י' דוד (עורך), שאלה של כבוד: כבוד האדם כערך מוסרי עליון בחברה המודרנית, 2006, עמ' 113.

^[3] א' קמיר, שאלה של כבוד - ישראליות וכבוד האדם, 2004.

^[4] D. Sperber, "Congregational dignity and human dignity - women and public torah reading", in: Edah 3 (2003) p. 2.

^[5] א' שוחטמן, "עליית נשים לתורה", סיני (2006), עמ' רעא.

^[6] בבלי שבת א, ע"ב.

^[7] שוחטמן, עמ' רעט.

^[8] להרחבת הטענה וביסוסה ראו אצל קמיר.

^[9] י' בונם טויסיג, מנהגי הקהילות, התשס"ה.

^[10] שם, עמ' קיח.

^[11] שוחטמן, עמ' רפב.

^[12] את הטיעון הזה מעלה גם הרב עובדיה יוסף. ראו: שו"ת יחוה דעת, חלק ג', סימן נ"א.

^[13] שוחטמן, עמ' רעו.

^[14] בלידשטיין, עמ' 98.

^[15] שם, עמ' 100.

^[16] ג' רקובר, גדול כבוד הבריות: כבוד הבריות כערך-על, התשנ"ט, עמ' 42.

^[17] שם, עמ' 77.

^[18] בבלי חגיגה טז, ע"ב.

^[19] שפרבר, עמ' 7.

אופקים חדשים במשנת שביעית

פירוש חדש למסכת שביעית במשנה מציע דרכים ישנות-חדשות ללימוד מצוות השמיטה, ברוח המונעת מרוחה המקורית של ההלכה. דברים לרגל צאתו של הספר "משנת ארץ ישראל: סדר זרעים ה, מסכת שביעית", עם פירושיהם של שמואל, זאב וחנה ספראי¹

יוסקה אחיטוב

אינני יכול שלא לפתוח את דבריי על הספר החדש שראה אור לאחרונה, מסכת שביעית עם פירוש קולקטיבי של משפחת ספראי, בלא לציין שבין שלושת החכמים בני משפחת ספראי - האב שמואל, האחות חנה וחברנו זאב - שנטלו על עצמם פרויקט אדיר ממדים של פירוש "ארץ-ישראלי" חדש ומקיף של ששת סדרי המשנה, היום רק חברנו זאב עמנו. אני מאחל לו בריאות ואריכות ימים, ומצפה ומקווה שיעלה בידו להביא לגמר את הפרויקט הגדול והחשוב הזה, שככל הידוע לי רובו כבר הושלם. רק לפני שנה וחצי חגגנו לחנה ז"ל יובל שישים, ונתכבדתי לשאת דברים באותה מסיבה. נושא דבריי אז היה "המשנה כאהובה". תיארתי את יחס האהבה של המשפחה היקרה הזאת כלפי המשנה, ואת המשנה עצמה כאהובה היודעת להחזיר אהבה לאוהביה. בפתח המאמר אני מרשה לעצמי לחזור על כמה משפטים שאמרתי אז, תוך שאני מתאים את הדברים לנסיבות של היום.

קירקור אמר כי ההבדל בין חוכמה לאמונה הוא שהחוכמה היא במיטבה כאשר היא פועלת בלא תשוקה. התשוקה אמורה לשבש את שיקול הדעת הראוי, ואילו האמונה אינה אותנטית אלא אם

¹יוסקה אחיטוב הוא מורה ומחנך, מחשובי אנשי הרוח של הקיבוץ הדתי והיציונות הדתית.

היא פועלת דווקא מתוך תשוקה. שיקול הדעת הרציונלי עלול לשבש את מושא האמונה. למיטב הכרתי, יחסי האהבה ההדדיים שנתפתחו בין "הספראים" [כך נקרא להם כאן] ובין המשנה לא קלקלו את השורה. אכן, האהבה שעליה נאמר שהיא מקלקלת את השורה היא אהבת נעורים, שבה האוהבים לעתים "מאבדים את הראש", ועמו גם את שיקול הדעת. אבל לא כך באהבה בוגרת הבנויה על מודעות עצמית ועל הכרה הדדית. כמעשה אוהבים בוגרים כך מעשי האהבה של הספראים עם המשנה. לאהבה העזה מצטרפת לעתים הקנאה שהאוהבים מקנאים זה לזו. אף הספראים שלנו קנאים הם - קנאים לשלמותה ולתומתה של המשנה אהובתם. הם חרדים לשלמות גופה, שמא יחולו בה ידיים - אחרות - הם חרדים לשלמות לבושה ולניסוחיה המקוריים, הם דואגים לטפח את יופייה, ובעיקר כמובן - דואגים להציג אותה בקהל במלוא תפארתה. לכשיושלם הפרויקט הספראי כולו אנו עתידים לחזות במשנה האהובה במלוא הדרה ותפארתה, בלבושה הטקסטואלי המדוקדק ואפילו במטמוניה הנסתרים, שייצאו לאור העולם לאחר שהאוהבים דקדקו, פשטו ומשמשו בכל חמוקיה הצפונים ועטרוה בתכשיטים הראויים לה מבית אביה.

רב-ממדיותו של הפרויקט הזה באה לידי ביטוי, בראש ובראשונה, בהיקפו. כדי לקבל מושג כלשהו על ההיקף ועל העושר הרב

הטמון בו, די אם נתבונן בכרך של מסכת שביעית, וממנו נסיק על שאר הכרכים העתידיים להופיע. עשרת פרקי משנת שביעית, המכילים כ-3,500 מילים, שיכולות להיכתב כולן בכ-200 שורות ובלא יותר מעשרה עמודים, התרחבו בפירוש שלפנינו לכדי כרך המחזיק כ-400 עמודים. לכל פרק מעשרת פרקי המשנה מוקדש פרק בספר. לספר כולו קדם מבוא ונוסף לו נספח מקיף על הפרשת תרומות ומעשרות בחוץ לארץ, ובו כמעט 50 עמודים. מעתה שוב לא נתמה על היקפו הכולל של הפרויקט כולו - הוא אמור לכלול יותר מ-43 כרכים, שמהם כ-35 כבר מוכנים ומצפים ליציאתם לאור עולם.

אבל הפרויקט הזה הוא רב-ממדי בעיקר מבחינת הדיסציפלינות הלמדניות והמחקריות הרבות המשוקעות בו. זו עבודה ראשונית רבת-תחומית, שכוללת בירור נוסחאות וביקורת הנוסח; שימוש בבלשנות עברית, ארמית, יוונית ולטינית, שתורמתה לפענוח המונחים היא רבה ביותר; שימוש בידע עדכני בבוטניקה ובחקלאות, בארכיאולוגיה, בידיעת ארץ ישראל ובהיסטוריה, המלווה במפות, בצילומים ובאיורים מאירי עיניים רבים; ובעיקר בקיאות למדנית מרשימה בספרות הפרשנית והלמדנית ועיון משווה בין המסורות בתוספתא, בירושלמי ובבבלי. כל אלה יחדיו פותחים לפנינו, הקוראים והלומדים, אופקים חדשים בהבנת המשנה ועולמם של חכמיה.

מבחינה מסוימת מפעלם זה של הספראים דומה למפעלו הגדול של שאול ליברמן בפירושו הארוך "התוספתא כפשוטה". ההבדל ביניהם הוא אולי שבמקרים רבים הספראים חושפים בפני הקורא את לבטיהם הפרשניים, שוקלים את המעלות ואת החסרונות באופציות פרשניות אלטרנטיביות, ובכך משתפים את הקורא בלימוד המשנה בצורה פעילה יותר. זהו להערכת יתרון דידקטי חשוב שעשוי לרתק אליו את הקוראים והלומדים בהניחו להם לעתים אופציות לקריאות אחרות ולפרשנות שונה של המשנה.

אקדיש עתה כמה מילים למתודולוגיה הפרשנית במשנת ארץ ישראל הבאה לידי ביטוי בספר. בידוע שפרשנים ואנשי הלכה מסורתיים נוטים לפרשנות הרמוניסטית, דהיינו להציג את כל המקורות כעולים בקנה אחד עם עמדה הלכתית אחת מוניסטית, ולצמצם פערים, סתירות ומחלוקות בין

המשנה לתוספתא ובין הבבלי לירושלמי. מגמה זו מעוגנת בתפיסת העולם הדתית האורתודוקסית שמרגישה שלא בנוח לנוכח גילוי סתירות, שיבושים והשפעות חיצוניות שיש להם פוטנציאל של ערעור סמכות ותקפות, ולנוכח הצגה של פערים אפשריים בין ההלכה הכתובה ובין הנהגים בפועל במציאות.

הספראים חפים מכל אלה. כדרכם של חוקרים, עניינם בפרשנות המשנה הוא דווקא לעמוד על הפערים בין ההלכה ובין המציאות המתגלה בטקסט המשנאי. כידוע, אי אפשר ללמוד היסטוריה מן ההלכה הכתובה, שמא היא עצמה מסתירה הנהגות שונות, ומנסה לטשטש את הפערים בינה ובין המציאות בפועל. יתרה מזו, פרשנים מסורתיים מתעלמים עקרונית מכל מה שנראה כהתפתחויות בהלכה, ואילו הספראים, דווקא בזאת הם מעוניינים. הם השכילו להבחין ולזהות קטעי חיים ומציאות ריאלית, חברתית, חקלאית וכיו"ב בין האמירות הנורמטיביות ההלכתיות

ומבעדן. המשנה כיצירה רב-דורית ודינאמית משקפת בהכרח לא רק את הרצוי אלא גם את המצוי במציאות הארץ-ישראלית. אני מבקש להדגים את הנקודה הזו בקצרה.

כיצד נהגה מצוות השמיטה בפועל בתקופת המשנה, הן בימי הבית והן לאחר החורבן? כפי שמראים הספראים, אכן בדרך כלל שמרו אבותינו בהקפדה ובמסירות נפש מרשימה על מצוות השמיטה, ונשאו במחירה הכבד - עול כלכלי, ולעתים אפילו רעב. יש יותר מעדות אחת שלפיה השלטון היווני ולאחריו גם השלטון הרומי הכירו בכך ופטרו את היהודים מתשלום מסים בשנות השמיטה. הקפדה זו דומה להקפדה על שמירת השבת. בנקודה זו מציינים הספראים שככל הנראה לפחות בימי המלכים החשמונאים הראשונים נהגו אף שלא להילחם בשנת השבתון, כפי שמספר יוספוס: "הם שומרים מנהג זה בכל שנה שביעית כפי שהם נוהגים ביום השביעי". עדותו של יוספוס מתאשרת גם ממגילת מלחמת בני אור ובני חושך. כידוע,

להימנעות ממלחמה בשבת נשמר הד גם בספרות ההלכתית ובתלמוד הבבלי.

הדמיון בין שנת השביעית לשבת בא לידי ביטוי גם בכל פרשת החמרות הנוגעות לתוספת שביעית, שמבחינה מסוימת היא דומה לתוספת שבת. בנקודה זו מצביעים

בין "אוקומי אילנא" ובין "אברויי אילנא", דהיינו בין פעולות שנועדו רק לקיים את האילן ובין פעולות בשדה שנועדו לשפר אותו. לא כל ההלכות הפרטניות שבמשנה הנוגעות לעיבודים השונים בשדה, המותרים והאסורים, אכן עומדות במבחן הכללים הללו. אולי יש בכך יותר מרמז לפוסקי

כדרכם של חוקרים, עניינם של "הספראים" בפרשנות המשנה הוא דווקא לעמוד על הפערים בין ההלכה ובין המציאות המתגלה בטקסט המשנאי

הספראים על פי דרכם על מניע מיוחד הקשור דווקא בהלכות הללו של תוספת שביעית - מניעת אפשרות לנצל את העובדה שלעיתים השנה החקלאית מתחילה מאוחר יותר מן השנה העברית, או מסתיימת מוקדם יותר ממנה. הספראים מתארים התפתחויות דינאמיות שונות לחומרא או לקולא, הנובעות מן המציאות המשתנה בשטח הן בזיקה ליחס השלטונות הרומיים ליהודים, הן בעקבות מציאות כלכלית וחקלאית משתנה. בנקודה זו הם מציינים למשל את ההלכה של תוספת שביעית של שלושים יום, שהיא בבליית ואין לה מקור ארץ-ישראלי. לדעתם זו החמרה "של מי שאינו אמור לשאת בנטל הממשי של שמירת שביעית".

עוד הארה חשובה העולה מתוך הפרשנות הספראית נוגעת לתובנות הקשורות להתפתחות ההלכה. בשורה של הלכות משנאיות שונות מראים הספראים שהניסוח של הכללים ההלכתיים הגורפים נוצר בשלב מאוחר, במעין תהליך אינדוקטיבי ולא דדוקטיבי. לאמור, ההלכות לפרטיהן לא נגזרו בשלבים הראשוניים מן הכללים, אלא נהפוך הוא - הכללים נוסחו לאורן; גם באותם מקומות שהמשנה פותחת בהצהרה: "כלל גדול". כך לדוגמה בדבר הכלל הגדול שעל פיו נוהגים פוסקי ימינו להכריע בשאלות מעשיות הנוגעות לטיפול בשדות בשנת השמיטה - הכלל המבחין

כאמור וכצפוי, המציאות בפועל הייתה מורכבת, והיה זה אתגר לא פשוט לדלות מן המקורות השונים והסותרים תמונה קוהרנטית ומלאה שתשכיל להציב אותם על ציר דינאמי של הזמן ושל התנאים הכלכליים והפוליטיים. כאמור, הספראים מנסים להתמודד עם מכלול השאלות הזה, ובהכרח עולה מכל אלה המסקנה שהלשון החלוטה של ההלכה איננה יכולה לשקף את המציאות הזאת.

אציג בקצרה שלוש דוגמאות, בלי להיכנס לפרטיהן.

1. במשנה השנייה בפרק ד' מדובר על האופציה לאכול את פירות שביעית "בטובה" - דהיינו, בעל השדה, המנוע מלאכול את פירותיו שלו שהופקרו, מסכם עם שכנו שהוא יאכל מפירות שדהו בתמורה לכך ששכנו יאכל מפירותיו שלו. ברור שארגון כזה של השימוש בפירות הוא ארגון פרטי ולא ממסדי, ועדיין נשמרת לבעלים מידה של בעלות פרטית.

2. לעומת זאת, אנו קוראים בתוספתא שביעית את התיאור הבא:

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו, נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלש סעודות, והשאר מכניסין אותן לאוצר שבעיר.

הגיע זמן תאנים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרים אותן ועושים אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו.²

מהתיאור היפה והאידילי הזה, של המוסד המוכר בתור "אוצר בית דין", עולה תמונה שונה לחלוטין,³ שעל פיה אין לבעלים כל מעמד בארגון חלוקת הפירות. מבחינה מסוימת בכך ניטלת מהבעלים גם הזכות לממש נתינה אישית לנזקקים הרעבים.

מתח דומה בין דאגתם של שירותי הרווחה הממסדיים ובין ארגוני חסד וולונטריים אישיים מוכר גם בימינו. אולי כאן המקום להעיר שהמתח הזה עולה גם מסוגיית הצדקה בבבלי בבא בתרא (דף ח ואילך), בשאלת היחס כלפי המחזרים על הפתחים. בתוספתא פאה נאמר עליהם ש"אין נזקקים להם לכל דבר", משום שעליהם לפנות אל התמחוי ואל הגבאים המופקדים עליו, הממומנים ממיסוי מסודר ומאורגן. לעומת זאת ובניגוד לכך, הסוגיה בבבלי יודעת לספר לנו שאליהו הנביא חדל להיראות אל מי שמסתגר מאחורי בית שער ואינו שומע את הידפקותם של העניים על דלתו,⁴ ומסתפק במילוי חובת הצדקה בתשלום המסים לתמחוי הקהילתי.

3. ומה קורה עם הפירות כשמגיע זמן הביעור? המשנה מספרת לנו כי "מִי שֶׁהָיוּ לוֹ פְּרוֹת שְׁבִיעִית וְהִגִּיעַ שְׁעַת הַבְּעוּר, מִחֶלֶק מְזוֹן שֶׁלֶשׁ סְעוּדוֹת לְכָל אֶחָד וְאֶחָד. וְעֲנִיִּים אוֹכְלִין אַחַר הַבְּעוּר, אֲבָל לֹא עֲשִׂירִים" וכו'.⁵ ולעומת זאת, התוספתא מציעה הסדר אחר, שיש בו מידה מסוימת של פיקציה הלכתית. וכך הלשון שם: "מי שיש לו פירות שביעית הגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציא ומניח על [פתח] ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו".⁶

הממד הפיקטיבי נעוץ בכך שגם הבעלים של השדה עצמו נחשב לעני. לדעת הספראים (עמ' 313), התוספתא מציעה כאן הסדר אחר לביעור שאולי הונהג לאחר שאוצר בית הדין בטל או ננטש, לאחר דור יבנה. צוק העתים חייב שינויים וויתורים גדולים.

* * *

לצערי לא אוכל להרחיב כאן יותר ואסיים רק בהערה ביקורתית כללית על דרכי גלגולה של מצוות שביעית בימינו. המגמות המוסריות והחברתיות העומדות בתשתית מצוות השמיטה, על כל סעיפיה ופירותיה, התנדפו והלכו להן. מצווה זו נתרוקנה ממטעניה העשירים, ונשמתה ורוחה ניטלו ממנה. בימינו היא הפכה לתגית של הכשר על מדפי הסופרמרקטים, ולכלי של שליטה

חברתית וכלכלית כוחנית, וכל זאת במחיר העמקת פערים והיבדלויות חברתיות ואפילו פנים-משפחתיות, מתוך התעלמות, לא רק מהמסרים החברתיים, שהם כל כך חיוניים בימינו, אלא גם מהצרכים הממשיים של עובדי האדמה בארצנו.

התמונה דינאמית המצטיירת אצל כל מי שלומד את משנת שביעית של הספראים מצביעה על פוטנציאל הגמישות וההתאמה עם הצרכים המשתנים של החברה ושל הכלכלה שאפיינה את חכמינו בעבר. ובימינו, אין מי שנכון ומסוגל להעמיס על מצוות השביעית הוראות והנחיות הלכתיות חדשות המונעות מרוחן המקורית של הלכות שביעית. יחידים שמתריעים על כך ומנסים לגבש הצעות מעשיות של ממש - קולם לא נשמע ברבים, ובמסד הרבני הקיים אין לתלות שום תקוות, כידוע. אזכיר כאן רק את הניסיון החדשני של הקיבוץ

הדתי בשכבר הימים לארגן "אוצר בית דין" פנימי שנועד לחלק את רווחי החקלאות של הקיבוצים הדתיים בשנת השמיטה לעניים. דומני שזה היה הניסיון האחרון והיחיד לשמר משהו מרוחה המקורית של השמיטה.

בדרך הטבע נגעתי כאן רק בקצה המזלג בעושר הרב השמור לכל מי שיפתח את הכרך החדש ממשנת ארץ ישראל של הספראים. הכרת טובה ותודה רבה ועמוקה מגיעה כמובן לא רק לספראים אלא גם למכללת ליפשיץ ולהוצאת הקיבוץ המאוחד ולכל העוסקים במלאכה החשובה והגדולה הזו, שבמשותף תרמו תרומה שקשה להפריז בערכה להפצתה של הספרות היקרה הזאת ולעשותה נגישה בחוגים הרחבים של העם הרבה מעבר ומחוץ לגבולות הסגורים והאטומים של בתי המדרש שבהם הייתה גנוזה עד כה.

² עמ' 121.

⁴ אני מודה לשלמה נאה על שהסב את תשומת לבי למתח זה בין הממסד ובין היחיד בסוגיית הצדקה בסמינר במכון הרטמן.

⁵ משנה שביעית ט, ה.

⁶ תוספתא שביעית ח, ד.

¹ הדברים המובאים כאן הם פרי עיבוד של הרצאה שנשאתי בכנס אפעל באייר תשס"ח לכבוד השקת הספר.

² תוספתא שביעית ח, א-ב.

³ ואינני בטוח בנכונות ההערה של הספראים שתיאור זה תואם את המושג "בטובה" דלעיל" - ראו במבוא לספרם,

מעוות (לא) יוכל לתקון?

אונס דינה כסיפור עגנוני מודרני

בו), ושל המספר; ורק קולה של דינה נעדד ממנו ואיננו נשמע, והיא אינה פועלת אלא נפעלת, על אף שלמעשה מדובר בה, קודם-

בנפשותיהם של בני אדם, ההופכים לכוחות של הרס ברמה האינטימית ביותר של הזוגיות ושל האהבה.

אבל מה עם הנפש?

[...] מה עם האיום

שאישה מאיימת על

גברותו של בעלה

כשהיא מספרת לו

שהיו לה חיים לפניו,

שיש לה ביוגרפיה

שאין לו חלק בה?

כל בה - מי שחוותה את התוקפנות הגברית גם בחוץ, בצאתה לראות בבנות הארץ, וגם בביתה פנימה.

הסיפור "הרופא וגרושתו" של ש"י עגנון² מתאר אהבה ושררה, נישואין ושרם. השרר נמצא כבר בראשית, בשורש הדברים: ראשיתו בפגיעות העצומה של הגבר, ההופך את הפגיעות הזו לפגיעה קשה ומרה באישה - באשתו. הרופא, המספר ממרחק של זמן את סיפור התאהבותו, נישואיו וגירושיו מן האחות שהכיר בבית החולים שבו עבד בווינה, משרטט (מנקודת-מבט) אנטומיה של השבר, האובדן ושררון הלב; אנטומיה של שבר שהיא גם סיפור המפגש הקשה שבין גבריות לנשיות, סיפור הפחד שבין המינים, סיפורם של התהומות הגועשים

במשפט מפתח בסיפור אומר הרופא, ברגע של מודעות מפוכחת: "אנשים משכילים אנו, בני אדם מודרנים, מבקשי חופש לנו ולכל באי עולם, ולמעשה גרועים אנו מכל מחזיקי נוסנות". אכן איש מודרני הוא - ולא סתם, אלא רופא, כלומר בחיל החלוץ של הקידמה המודרנית, המדעית, החילונית. ובתקופה שבה הוא חי ובחברה שהוא חי בה הנורמות והחוקים רחוקים מרחק רב ממושגים כ"כבוד האישה", "כבוד המשפחה", נקמת הדם וסקילת מי ש"זנתה" ו"יצאה לתרבות רעה".

"הלך וכינס כל

מאהביה שקלקלה

עמהם קודם

חופתה, כדי

להזכיר לה חרפתה

וכדי להתנקם

מעצמו שהסכים

לשאת אישה זו"

אבל מה עם הנפש? לאילו נורמות ולאילו חוקים היא מציינת? מה עם האיום שאישה מאיימת על גברותו של בעלה כשהיא מספרת לו שהיו לה חיים לפניו, שיש לה ביוגרפיה שאין לו חלק בה?

"אנשים משכילים אנו, בני אדם מודרנים...", אומר הרופא, וממקם אותנו בהקשר החברתי הרחב של הסיפור - הקשר שבו שינויים תרבותיים (המודרנה, החילון, האהבה הרומנטית) מתנגשים במבנים נפשיים עמוקים ומושרשים שעוד לא השתנו, ואם ישתנו זה יקרה לאט, הרבה

יותר לאט מקצבם של הטכנולוגיה והמדע... גברים ונשים, שרגלם האחת עודה נטועה במסורתיות בעוד רגלם האחרת מגששת במרחב המודרני המתהווה, מוצאים עצמם מבלבלים, חצויים בין ערכים מנוגדים, ומגלים שהחופש המודרני הוא גם מבורך וגם, בו-בזמן, מסבך את חייהם במישורים האישיים והאינטימיים ביותר.

וכך, מתחת לקליפה הדקה של המודרניות הרציונלית והמדעית נחשפים המעמקים האפלים, הפורצים אל פני השטח בעיקר באהבה - הרגש החזק ביותר, והפגיע ביותר. קנאה קשה וכפייתית משתלטת על הרופא, שאיננו יכול לסבול את העובדה שלאשתו לעתיד היו דברים עם אחר; קנאה הטורפת את תפיסת המציאות שלו. תחת מבטו השופט, אותו מבט ש"העלה" את דינה לדרגת אם ואחות, נופלת אשתו נפילה חדה מן הדימוי האידיאלי (המופרך) של האם והאחות אל דימוי נגדי, מופרך לא פחות, של אישה יצרית, מופקרת, דמונית. הזמנים משתבשים בתודעתו של הרופא, העבר הופך להווה, האהוב-לשעבר של דינה הופך לנוכחות קבועה בחייהם ההווים ונעשים לחיים של עינוי, הרס עצמי, ייאוש, אהבה פצועה ופוצעת.

ואולי לא אהבה כאן בכלל, אלא פחד. פחד ונואשות וחוסר-אונים.

למרות השבר הפנימי הרופא אינו מבטל את הנישואין - אבל הוא עורך את החופה כמי שכפאו שד. ומכיוון שאיננו מודע כלל לשדים הפנימיים שלו, הוא "יודע בוודאות" שהשד הכופה אותו להינשא הוא דינה עצמה, שהוא אנוס על ידה לשאתה לאישה. וכמי שחש אנוס וכפוי ופועל נגד רצונו, הוא מארגן טקס נישואין שהוא למעשה היפוכם הגמור של קדושה וקידושין - זול, עלוב, משפיל, מחתרת - כמי שמבקש להסתיר פשע נורא. "נכנסנו לחופה... בחשאי בלא פומבי... נכנסנו לחופה בלא קרובים ובלא קרואים, חוץ ממניין מצומצם שקראם השמש, בני אדם עלובים שלפני שעה שתי שעות נקראו להלוויית המת ולשעה זו נקראו לחופתי". ארבעה מן המזומנים העלובים האלה אווזים בידיהם ארבעה כלונסאות שעליהם נתלית חופה רעועה ורופפת, והיא

מתמוטטת תוך שהשמש מנסה לייצב אותה בידיהם. ובתוך שהרופא עומד תחת החופה, הוא נזכר במעשה באדם אחד "שכפתה אותו אהובתו שישאנה לו לאישה. הלך וכינס כל מאהביה שקלקלה עמהם קודם חופתה, כדי להזכיר לה חרפתה וכדי להתנקם מעצמו שהסכים לשאת אישה זו. כמה מכוער אותו האיש וכמה מכוער אותו מעשה. אבל אני, חביב היה עלי אותו אדם ואותו מעשה יפה היה בעיני... בשעה שאשתי הושיטה אצבעה לקראת טבעת הקידושין ואמרת

צילום: just.Luc's photostream

לה הרי את מקודשת לי ידעתי מעצמי אותו האיש מה היה באותה שעה".³

הטקסט הסמוי של הסיפור הזה, שהרופא נזכר בו וחווה אותו מעצמו, מהדהד את קריאת הזעם של אחי דינה בסיפור המקראי: "הכזונה יעשה את אחותנו?", והוא מהדהד בחוזקה גם את נבואת הזעם האלוהית המזעזעת ביחזקאל טז (שבה נמשלים יחסי אלוהים ועם ישראל ליחסי בעל ואשתו שזנתה): "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' יְעַן הַשֹּׁפֵךְ נְחֻשְׁתֶּךָ וַתַּגְלֶה עֲרֻנְתֶךָ בְּתַנְנוּתֶיךָ עַל מֵאֲהָבֶיךָ וְעַל כָּל גְּלוּלֵי תוֹעֲבוֹתֶיךָ וְכַדְמֵי בְנֵיךָ אֲשֶׁר נָתַתְּ לָהֶם: לְכֹן הִנְנִי מְקַבֵּץ אֶת

יפה בניה

וַתֵּצֵא דִינָה בַת לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוֹת בְּבִנוֹת הָאֶרֶץ: וַיֵּרָא אֹתָהּ שָׂכֵם בֶּן חַמּוֹר הַחִי נִשְׂיָא הָאֶרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אִתָּהּ וַיַּעֲנֶה: וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב וַיֵּאָהֵב אֶת הַנְּעָר...¹

וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב שְׁמַעוֹן וְלוֹי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חָרְבוֹ וַיָּבֵאוּ עַל הָעִיר בְּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר: וְאֵת חַמּוֹר וְאֵת שָׂכֵם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי חָרָב וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שָׂכֵם וַיֵּצְאוּ:¹

פרשת דינה חרותה בזיכרון הקולקטיבי שלנו כסיפור קשה של אונס ברוטלי ושל נקמה ברוטלית לא פחות; סיפור של אלימות גברית נגד אישה, אלימותו של שכם בן חמור השוכב את דינה ומענה אותה - אלימות הנענית באלימות גברית קולקטיבית של אחי דינה, המרמים את בני עירו של שכם בהצעה שיימולו את עצמם, רוצחים את כל יושבי העיר הזכרים בעודם כואבים את המילה, גוזלים את הרכוש והבהמות ולוקחים בשבי נשים וטף חסרי ישע. הסיפור הוא במובהק סיפור של גברים. דינה איננה אלא אובייקט בסיפור הזה; אובייקט של האונס הגורר את נקמת האחים, ואובייקט בעולם גברי שבו העניינים מנוהלים בלא שקולה יישמע או יישאל, שבו נוכחותה היא סוג של היעדרות; היא האחות-של, "אחותנו" שכבודה הוא בעצם כבודנו, ועל כן נגן עליו בחמת זעם... והיא אובייקט גם בעולם הסיפורי, שהוא עולמם של האחים, ושל האב, ושל שכם (הם המדברים בו ופועלים

¹יפה בניה היא מנהלת פדגוגית ב"ממזרח שמש" - מרכז למנהיגות יהודית חברתית, וחברת צוות "פתח" - יוזמות לפיתוח חזון למנהיגות בחינוך" במכון מנדל.

ל מאהבך אשר ערכת עליהם... וקבצתי אתם עליך מסביב וגליתי ערונך אליהם וראו את כל ערותך: ושפטיך משפטי נאפות ושפכת דם ונתתין דם חמה וקנאה".¹ בהמשך המאהבים מכים אותה, מפשיטים אותה ומניחים אותה עירום ועריה, רוגמים אותה באבנים ומבתקים אותה בחרבותיהם - כל זה באקט פומבי של נקמת זעם, הרס והשמדה.

האם לא זה הדבר שעושה הרופא לאחות שהוא נושא לאישה - מחלל אותה, ובמעמד שבו הוא אמור לקדשה? אבל הוא אינו יכול לקדש אותה. הוא אינו מסוגל לבחור בה באמת. הסיפור הדמיוני של פשיעתה וחרפתה של דינה כבר קנה שביטה ושליטה בלבו ובנפשו - ומכאן ואילך, במשך שלוש השנים של נישואיהם, יענה הרופא ויירס אותה ללא הפוגה ויהיה "שופך דמיה

ועולבה ומעליבה" בכל עת ובכל שעה; בכל הזדמנות יזכיר לה בלעג ובזעם מרוסן או מתפרץ את אותו האיש, "זה שביכרה אותו עלי ונתנה לו אהבתה קודם שהכירה אותי". והיא מתייסרת וסופגת בשתיקה את ביטויי נפשו החולה והמעונה, והוא - הרופא ש"אין לפניו אלא מה שענינו רואות", רואה מעט מאד מתוך מצוקתו הגואה, עיוור לענותה ולייסוריה הנמשכים של אשתו. עיוור לאהבתה. לבדידותה. עיוור לתהום ההולכת ונפערת ביניהם.

מוזיקת המקרה מזמנת לרופא, בשנה השלישית לנישואיו, מפגש עם אהובה לשעבר של דינה, המגיע לבית-החולים להירפא ממחלתו. באופן פרדוקסלי ולחלוטין לא מודע, הרופא מעניק לבלר טיפול מיוחד ומועדף, מאריך שלא לצורך את שהותו בבית החולים, כאילו מתקיימת

ביניהם, לטוב ולרע, ברית סמויה - בריתם של שני גברים שידעו את אותה אישה. בבואו להיפרד מרופאו-מיטיבו מטיח זה בפניו האשמות קשות: "אין אתה יודע מי אני, אבל אני יודע מי אתה. אתה הוא זה שהבאת כליה עלי ונטלת את חיי אשתי מן העולם". לא ברור מה הבין אותו לבלר מדברי ההאשמה הללו, האשמה באובדנם של שני אנשים, והוא הולך לדרכו. אבל דמותו אינה מרפה וממשיכה לרדוף את הרופא, ובלילה הוא מופיע בחלומו: "לילה אחד בא אצלי אותו אדם בחלום ופניו חולניים קצת וקצת - קצת סימפטיים. נתביישתי ממנו שאני חושב עליו רעות, וקיבלתי עלי להעביר כעסי ממנו. הרכין עצמו ואמר מה אתה רוצה ממני, וכי בשביל שאינסתני אתה מבקש רעתי..."

בפעם הראשונה בסיפור מוזכר השורש א.ג.ס באופן ישיר - אזכור החושף את עומק הפצע שבנשמת הרופא. המלה "אינסתני" שבפי הבלר בחלום משתמעת לשני פנים: היא מכוונת אל הרופא (וכי בשביל שאתה אינסתני), או אל דינה (וכי בשביל שהיא אינסתני אתה מבקש רעתי?) - שעל פי זה אינסה את אהובה לשעבר, ממש כפי שכפתה עצמה על בעלה... כך פותח החלום לרווחה את השער אל המציאות המעוותת שהרופא ברא; "מציאות" שבה דינה, שאיננה עוד התגשמות הפנטזיה של אם ואחות, עוברת לקוטב השני והופכת לאישה יצרית, מסוכנת, בזויה, האונסת את הגברים בחייה לרצונותיה, המיניים והאחרים...

אלא שברור מי מבצע כאן מעשה אונס (נפשי, אמנם), מי כופה את מבטו השולל והאלים והמאיין על האחר. חוסר האונים מול עבר שאותו אין הרופא יכול לשנות ושפוער בתוך נפשו פנימה בורות עמוקים שכלל לא ידע על קיומם, מחריף את אובססיית השליטה שלו, והוא שולט באמצעות הסיפור שאותו הוא ממציא ועל פיו הוא פועל ומתוכו הוא בורא מציאות, של כאב ושל שבר. הוא האונס את אשתו להיות מה שדמיונו המעוות רואה, או מדמה לראות, בחשכת עיוורונו.

דינה, אישה שיש בה כוח וסבלנות ותבונה, מחבבת אותו אחרי שהוא מספר לה את החלום, "וכך עמדנו חבוקים מתוך אהבה

ליאורה אבידן

וחיבה ורחמים, וכל אותה שעה לא זז אותו אדם מעיניו ושמעתיו מדבר וכי בשביל שאינסתני אתה מבקש רעתי". ואחר-כך, מעט-מעט, היא יוצרת מרחק, משתחררת, מאחזתו ומן האחיזה של אהבתה אליו, כמי שהבינה שהמעוות הזה לא יוכל לתקון והחליטה להוציא עצמה ממעגל הכאב והייסורים (בכך מהווה דמותה "תיקון" לדמותה של דינה המקראית, הכפויה להישאר קורבן).

בתוך-תוכו של השבר המתמשך ובהתשת הכוחות דינה מגלה סימנים של עצמאות ושל התנגדות, ודוחה ניסיון נואש ומכמיר לב (ומאוחר מדי) של בעלה לתיקון. עד שהיא מבקשת אותו לעשות את אשר הוא רוצה ממילא, ו"את שרשום עלינו מלמעלה".

על אף שהוא אינו רוצה בפרידה והוא מאשים את דינה שהיא כופה עליו את הגט (כרגיל...) - למרות זאת: "אמרת על כרחי אין לנו תקנה אלא גט... מיד נתייעצתי בלבי לפטור את דינה, בנים לא היו לנו, שחששתי להוליד בנים שמא יהיו דומים לו. סידרתי את עניינינו ונתתי לה גט פטורין.

כך נפטרנו זה מזה, כדרך שנפטרין כלפי חוץ, אבל בלבי ידידי שמור חיוכה שבשפתיה ואותה תכלת שחורה שבעיניה כביום שראיתיה בראשונה. פעמים בלילה זוקף אני את עצמי ממיטתי כאותם החולים שטיפלה בהם ומושיט את שתי ידי וקורא אחות אחות בואי אצלי...".

אכן אנשים משכילים אנו, בני אדם מודרניים,

אכן אנשים משכילים אנו, בני אדם מודרניים, ואפילו פוסט-מודרניים; אבל עד כמה גדול - אם בכלל ההבדל בינינו ובין "מחזיקי נוסנות"?

עגנון אני חוזרת אל שכם, אל דינה, אל יעקב אביה ובעיקר אל האחים, ושואלת שאלות שהסיפור המקראי, בסגנונו התמציתי והמאופק, אינו נותן להן מענה: מהם המנגנונים הנפשיים-תרבותיים המאפשרים אלימות כזו - אם כלפי אישה יחידה, ואם כלפי עיר שלמה? כמה חוסר אונים מסתתר מאחורי כל הכוח הגברי המתפרץ והמאכל הזה? ומה גורמים לנפש הרצח הקולקטיבי, הביזה וההתעמרות בנשים וטף?

ואפילו פוסט-מודרניים; אבל עד כמה גדול - אם בכלל ההבדל בינינו ובין "מחזיקי נוסנות"? אין להתכחש, כמובן, להבדלים שבין הסיפור המקראי לסיפור העגנוני. אין לזהות אונס פיזי עם אלימות נפשית; מצד אחר, האלימות הנפשית כאן נמשכת זמן רב, לאורך שנים, "בכל עת ובכל שעה" - כלומר, העובדה שאיננה פיזית אינה עושה אותה אלימה פחות.

אולם עגנון עצמו מבקש אותנו (באמצעות השם "דינה" ומוטיב האונס המפלש את סיפורו לכל אורכו) למתוח את קווי הדמיון שמעבר להבדלים. שם וכאן, אז ועכשיו, הכוח המופעל על נשים ביד גברים, מתוך צורך שליטה ויצרי קניין ובעלות עיוורים והרסניים - ולמעשה, בעומק הדברים, מתוך חוסר אונים והפחד מפני הלא-ידוע שבאישה, הפחד מהאי-אפשרות לשלוט בה בשלמות, הגורר צורך שליטה שאינו בא על סיפוקו.

כוחה של הקריאה המדרשית הנועזת של ש"י עגנון את סיפור אונס דינה בכך שהיא מחלצת ומעלה מן הסיפור המקראי רבדים סמויים. בעקבות "הרופא וגרושתו" של

¹ בראשית לד, א-ג; כה-כו.

² ש"י עגנון, על כפות המנעול - סיפורי אהבים, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב תשל"ח.

³ הדגשה זו וכל ההדגשות להלן בסיפור הן שלי.

⁴ יחזקאל טז, לו-לח.

השפעה בשלטון המקומי

-רגע לפני המרוץ לבחירות המוניציפאליות,

תנועת נאמני תורה ועבודה קוראת לך לוודא שמועמדי קהילתך יפעלו למען חיזוק

החינוך היסודי- ממלכתי-דתי על פני החינוך שמתנהג כפרטי (דאגה לשכבות

החלשות ומניעת סינון שאינו הגון).

לפרטים: neemaney@toravoda.org.il

מרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות תוכנית הלימודים תשס"ט

נשים, יהדות ומגדר ראשון 17:00-19:00

קורס שנתי בו נפגוש את אמותינו הקדומות, כפי שתוארו במקרא, במדרש ובספרות, דרכן ננסה לפענח סוגיות מרכזיות בתחומי מגדר ויהדות. בתמיכת הקרן החדשה לישראל.
(למורים 3 ש"ש 84 שעות עם ציון)

צועדים בשביל ישראל עם מדינה בת 60 שני 08:30-13:30

'משם' - מהשתקפות זיכרון השואה בספרות, באמנות ובקולנוע, 'לכאן' - אל פרשיות עלומות, אל אירועים ואל דמויות שנפגוש בנתיב 'שביל ישראל'. בתוכנית תשעה ימי טיול.
(למורים 6 ש"ש 168 שעות עם ציון)

אישה אל אחותה שני 18:30-21:30

בית מדרש לנשים, שיעסוק בנושא "בנתה ביתה"? - נשים ומשפחה זהות וקונפליקט. התוכנית תתקיים אחת לשבועיים, בתמיכת הקרן החדשה לישראל
(למורים 2 ש"ש 56 שעות עם ציון)

"גם אהבתם גם שנאתם" שלישי 17:00-20:00

על אהבות מקראיות, על רומנטיקה במדרש, בספרות ובקולנוע, ועל מחלוקות ופולמוסים שמסעירים את עולמנו עד היום. לימוד רב תחומי העוקב אחר אהבות ומחלוקות ביהדות.
(למורים 4 ש"ש 112 שעות עם ציון)

עם בעקבות גורלו: "חלון לים התיכון" רביעי 12:45-8:30

מהרי האטלס במרוקו ועד לחופי סלונקי וארמונות איסטנבול - מסע טקסטואלי, תרבותי וחוויתי בעקבות מגורשי ספרד, מהגירוש ועד עלייתם ארצה בשנות החמישים. למעוניינים, בסיום הקורס יתארגן טיול לימודי וחוויתי למרוקו.
(למורים 5 ש"ש 140 שעות עם ציון)

"מבוע": בית מדרש רביעי 13:30-8:30

בית מדרש להעצמת פעילי חברה וחינוך באזור הדרום, המצמיח יצירה חברתית משמעותית בקהילה. לימוד משותף לדתיים וחילונים באווירה ייחודית. בסיוע פדרציית מטרו-ווסט וקרן סליפקה.
(למורים 6 ש"ש 168 שעות עם ציון)

לקראת שבת חמישי 19:00-20:30

מבט מרתק על פרשת השבוע עם אנשי אקדמיה, רבנים, עיתונאים, סופרים, משוררים ומיטב מורי מרכז יעקב הרצוג.
(למורים 2 ש"ש 56 שעות ללא ציון)

סיפורי לבנה

שלושה טיולים ליליים המשלבים טיול, סיפור ולימוד לאור ירח מלא.

סופר סת"ם

סופרים מציגים את ספריהם החדשים מעל בימת מרכז יעקב הרצוג.

מרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות בהנהלת הקיבוץ הדתי

קיבוץ עין צורים ד"נ שדה גת 79510

לפרטים ולקבלת תכנית מלאה: 08-8608333

אתר: www.merkazherzog.org.il, דוא"ל: office@merkazherzog.org.il

קורסים למורים מוכרים לגמול ולשבתון בהתאם לתקנות משרד החינוך

חי בסרט

מכתבים
למערכת

דובי גרץ

לפני כמאה שנה קבוצת אנשים, בהנהגתו של גבר מזוקן בשנות ה-40 לחייו, שחלמו חלום הזוי על בית יהודי אוטופי ולא מציאותי, שיפתור את כל בעיותיו הביטחוניות של העם היהודי ויגשים את רצונותיו הלאומיים - מדינת ישראל. סביר להניח שלא היינו לוקחים אותם ברצינות. היינו חושבים שהם "חיים בסרט". אבל הם לא חיו בסרט, הם לא התעלמו מהמציאות - הם פשוט חלמו רחוק.

מה מבדיל בין הרצל ובין כל טמבל קטן שניגש אלינו עם איזה חלום מופרך בבקשה שנעזור לו? איפה עובר הגבול בין לחיות בסרט ובין לחלום רחוק? הגבול הוא כנראה דק מאוד, וסוד ההצלחה של כל חלום הוא כנראה באדם שעומד מאחוריו.

ביהדות אנו רואים סימנים מובהקים של חלומות רחוקים ולא מציאותיים: בית מקדש, תחיית המתים, נהירה של גויים לארץ כאשר הם נוכחים כי כל ההיסטוריה הם טעו ועם ישראל הוא באמת עם סגולה. האם חלום זה הוא "חיים בסרט" בהתגלמותו, או שמא זהו פשוט החזון הטהור והצרוף ביותר של החלום האוטופי הכי ורוד שיש?

המודל של היהדות הוא איזון תמידי בין חזון למציאות על פי צו השעה. כאשר יהודי יושב בגולה הוא לא מתעסק עם החלום כמעט - הוא מתעסק במציאות, בהלכה. היהודי הגלותי דן ומפלפל במציאות העכשווית שלו ובכך בונה הוא יסוד להגשמת החלום, אבל החזון תמיד נשאר פסגת שאיפותיו. לעומת זאת, היהודי העכשווי בן-ימינו יכול

דובי גרץ, בן 17, הוא תלמיד הקריה לחינוך תורני חברתי אור תורה בשכונת רמות בירושלים.

כפשוטו. אלא שהמפנה היה כאשר קיבל את משרת ראשות הממשלה - תפקיד שדורש התמודדות תמידית עם צו השעה והמציאות, כי המציאות בנויה כבר והוא יכול להתנהג על פיה ללא התעסקות בה. הוא מתחיל לחלום. יש לו על מה להתבסס - על שנים של מציאות - ועל כן הוא לא חי בסרט.

הקו הוא דק מאוד. טעות במעבר בין חיי מציאות לחיי חלום יכולה להיות הרת גורל. כאשר ילד רוצה להיות רופא הוא חייב לעבוד עשרות שנים על המציאות, על הלימודים. הוא מוכרח להשקיע אך ורק בפן הזה, ובכך הוא בונה את היסודות להצלחתו בהמשך.

כיום הציבור הדתי-לאומי בפרט והחברה

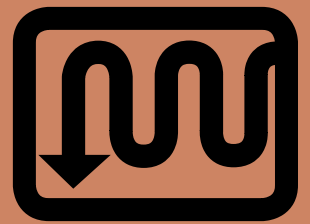
צילום: אריה אבירם

הישראלית בכלל עומדים על פרשת דרכים מהותית מאוד. המשכילים ללכת על החבל הדק הזה בין חלום למציאות, יזכו להגשמת חלומם. כלומר, מוכרחים אנו לראות כי המציאות בשלה להגשמת חלומנו, אך אל לנו לשכוח את המציאות - את אורח ההלכה. עלינו להתבסס על המציאות ומשם להתחיל להגשים את חזוננו באיזון רב ובהירות רבה. הציבור שנוטה ל"הפקרות" הלכתית לנוכח תחילת הגשמת החלום (אותם המכונים "דתיים לייט") - סופו ליפול מהחבל הדק הזה, וראוי לשים בסימן שאלה את האי-הקפדה שלו על כל הכללים ההלכתיים (המציאותיים), שרק בזכותם הגענו לתחילת הגשמת החלום הזה.

מוכרחים אנו לראות כי המציאות בשלה להגשמת חלומנו, אך אל לנו לשכוח את המציאות - את אורח ההלכה

אם הילד יחשוב שהחלום כבר בידו ויפסיק לעבוד על המציאות - הוא לא יוכל להגשים את חלומו. רק אחרי שנים של התבססות בעולם המציאותי יכול אדם לעבור להגשמת חלומו. אם יעשה את המעבר הזה מוקדם מדי, הוא עתיד ליפול.

מאידך, אדם שהתחיל להגשים את חלומו לא יכול לחזור לחיי המציאות. למשל, אריאל שרון היה אדם שהצליח להגשים חלומות לאומיים רבים הן במישור הביטחוני והן במישור הפוליטי. בכל שנותיו, עד שהיה ראש ממשלה, היה אזרח למופת ותרים לאין ערוך למדינת ישראל ולהתיישבות היהודית בארץ ישראל. מגשים חלומות

סאטירה אחרת

הרב אבינר מציע פתרון גם לבעיית הרווקות בציבור הדתי:
כמו הומואים, גם רווקה יכולה לשכנע את עצמה שהיא נשואה.

- כל רווקה בירושלים בטוחה שאחת הדמויות ב'סרוגים' מבוססת עליה.
- כל אמא של רווקה בירושלים בטוחה שאף אחת מהדמויות ב'סרוגים' אינה מבוססת על הבת שלה.

רוכבים על גלי ההצלחה
בימים אלה נכתבת

מכתב למערכת:

הרב אבינר צודק לגמרי. אני הומו שמנהל חיי נישואין תקינים ובריאים. רק צריך לעבוד במסגרת חינוכית כלשהי, כדי להשלים חסכים.... (הרב ק', ראש ישיבה לשעבר בנתיב מאיר).

שו"ת סלולרי:

לא הצלחתי לשכנע את עצמי שאני לא הומו, אבל בן זוגי הצליח לשכנע אותי שהוא אישה. האם זה תופס? (דני פייגלשטיין, תל אביב)

שביעות רצון בציבור הדתי-ליברלי מנוכחות השיא בהפגנה נגד ביטול הגיור. עם תום הנאומים, מילאו הנוכחים שתי מוניות שלמות, ונסעו לדרכם.

מצא את ההבדלים

(התשובה במהופך):

הרב דרוקמן
לפני ביטול גיוריו

הרב דרוקמן
לאחר ביטול גיוריו

הרב דרוקמן
לפני ביטול גיוריו

הרב דרוקמן
לאחר ביטול גיוריו

מיהו יהודי?

קווים לדמותו של הדתי הלאומי:

- חושב שאם ראה סרטים כל הלילה, וישן אחר כך כל היום – קיים בהידור את מצוות ט' באב.
- לא למד דף גמרא מאז התיכון, אבל פעם בשלושה משפטים חייב לשאול 'למאי נפקא מינה?'
- מבלה חצי מזמן הצפיה ב'סרוגים' בחיפוש אחר טעויות בפרטים הקטנים.
- חושב שהגרים הם בשר מבשרנו, אבל בחיים לא יתן לבת שלו לצאת עם אחד.
- צמד המילים 'טיפול פסיכולוגי' הוא מלה גסה בעיניו.

**לדבר עם עצמך - זו מחלת נפש,
אבל לדבר עם אלוהים - זו כבר דבקות!**

תורה שבעל פה

החוקים הלא כתובים של תורתנו הקדושה:

- אף אחד לא באמת מבין מתי אמורים להגיד 'וגשמים בעתם' בברכת החודש.
- ללכת לים ולברכה בשלושת השבועות זה לא בילוי, זה ספורט.
- הטלית שלך תיפול בדיוק 5 שניות אחרי שסידרת אותה.
- לא תסכם מראש את שעת ארוחת שבת בצהרים, אלא תמיד קבע 'בסביבות 12'.

נאמני תורה ועבודה
דובנוב 7
תל אביב 64732

במקרה של אי מסירה נא להחזיר לשולח

כותבים: חנן מוא"ה, רבקה חזר, הערות, הצעות ורעיונות יתקבלו בשמחה: deot.ta@gmail.com